

ОТВОРЕНА ПОРТА ЛА СТРАДА

Република Северна Македонија

АНАЛИЗА ЗА ПРИСИЛНИТЕ БРАКОВИ 2025

Повтори по мене:

**ЈАС НЕ СЕ СОГЛАСУВАМ
НА ПРИСИЛЕН БРАК**

ОТВОРЕНА ПОРТА
AGAINST VIOLENCE AND TRAFFICKING

АНАЛИЗА ЗА ПРИСИЛНИТЕ БРАКОВИ 2025

Издавач: Здружение за акција против насилство и трговија со луѓе -
Отворена порта / Ла Страда

Графичко уредување и превод: ИДЕА ЛАБ - ДЕ ДОО увоз-извоз Скопје

СОДРЖИНА

1. ЗА ОТВОРЕНА ПОРТА И ПРОЕКТОТ	3
2. ВОВЕД: СВЕДОШТВО ЗА ПРИСИЛЕН БРАК	4
3. ПОШИРОКАТА СЛИКА: ПОДАТОЦИ И ТРЕНДОВИ	7
4. ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ОДГОВОР И НЕДОСТАТОЦИ	17
5. ПОВИК ЗА ДЕЈСТВУВАЊЕ: ШТО ТРЕБА ДА СЕ ПРОМЕНИ	34

ЗА ОТВОРЕНА ПОРТА И ПРОЕКТОТ

Трговијата со луѓе не може целосно да се разбере без да се разгледа нејзината родова димензија и да се препознае како форма на насилство, втемелена во длабоко вкоренети динамики на моќ, контрола и нееднаквост. Експлоатацијата на жени и девојчиња, особено преку сексуална експлоатација и присилни бракови, останува постојана штетна практика во нашата држава. Присилен брак претставува брак во кој едниот или двата партнера се принудени да стапат во брак преку притисок, закани, измама или друг облик на присила. Во овие случаи не постои целосна, слободна и информирана согласност. Присилниот брак означува отсуство на слободна волја и кршење на човековите права на лицето, без оглед на неговата возраст.

Како одговор на оваа реалност, Отворена Porta/Ла Страда го спроведува проектот „Подобрување на превенцијата и поддршката за жртвите на присилни бракови“, со поддршка од Министерство за европски и надворешни работи на Република Франција (FEF-R инструментот). Проектот го третира родово одредениот карактер на трговијата со луѓе и се фокусира на недоволно истражениот и често непрепознаен проблем на присилни бракови како специфична форма на трговија со луѓе. Целта на проектот е да ја спречи и намали појавата на присилните бракови преку продлабочено разбирање на структурните причини и последици, подигнување на свесноста, како и подготовка на препораки засновани на докази што ќе овозможат ефективни национални политики и конкретни интервенции.

Со повеќе од 25 години активно учество во борбата против трговијата со луѓе во Северна Македонија, Отворена Porta/Ла Страда е препознаена како водечки национален актер во областа на превенцијата, заштитата и застапувањето. Организацијата континуирано работи на едукација во ранливите заедници, се залага за промени во политиките и законодавството, и активно соработува со национални институции и меѓународни партнери во обликувањето на националниот одговор кон трговијата со луѓе. Како дел од своите сервиси, Отворена порта/Ла Страда ја води бесплатната национална СОС линија за превенција од трговија со луѓе, 0800 11111 која е достапна 24/7. Преку оваа линија се обезбедува психосоцијална и емоционална поддршка, информирање и советување, можност за анонимна пријава и итна интервенција, како и упатување и координација со надлежните институции.

Како лиценцирана организација, Отворена Porta/Ла Страда го раководи единствениот Центар за жртви на трговија со луѓе каде се нудат услуги насочени кон безбедно сместување, психосоцијална, психолошка, медицинска и правна помош, образование, вработување, советување, реинтеграција и долгорочна емоционална поддршка. Дополнително, Програмата за директна помош и поддршка обезбедува сеопфатна грижа за жени и девојчиња, жртви на трговија со луѓе и сексуално насилство, со цел надминување на траумите на овие лица преку активности за рехабилитација и нивно зајакнување.

Во сржта на работата на Отворена порта/Ла Страда се сведоштвата на жените и девојчињата со кои организацијата секојдневно работи - нивните искуства се основа на оваа анализа и поттик за создавање поправедни и поинклузивни заедници.

Токму затоа, овој проект се фокусира на повеќе сегменти меѓу кои подготовка на анализа, пренесување на гласот на жените и девојчињата што преживеале трговија со луѓе и деца, подигнување на јавната свесност, застапување и регионална соработка со невладините организации од мрежата Ла Страда. Преку овие активности, Отворена Porta/Ла Страда

настојува да ги оспори и промени штетните норми, да го засили институционалниот одговор и да придонесе за одржлива и системска промена.

Оваа анализа, како клучна компонента на проектот, се заснова на сведоштва од лица кои преживеале присилен брак, вклучително и деца, како и на податоци од различни извори. Таа нуди критички увиди и содржи конкретни и применливи препораки кои имаат за цел да ја зајакнат заштитата и поддршката за жртвите и преживеаните, и да придонесат кон системска и долгорочна трансформација.

1. ВОВЕД: СВЕДОШТВО ЗА ПРИСИЛЕН БРАК

Кога зборуваме за присилни бракови во Северна Македонија, често размислуваме во апстрактни поими - статистики, културни табуа или скриени семејни обичаи. Но зад секоја бројка се крие девојче, како она од периферијата на Скопје, 14-годишно ромско дете, исфрлено од училиште, принудено да го напушти детството и турнато во живот на возрасен преку два договорени брака. Ниту еден од браковите не е регистриран, а и двата биле организирани од нејзината мајка и очув, оние кои требало да ја заштитат, а не да ја продадат.

Девојчето било тепано кога се спротивставувало, емотивно уценувано кога се двоумело, и убедувано дека нејзиното страдање е неопходно за нејзините помали сестри да живеат во подобар дом- финансиран од парите добиени преку нејзиниот брак. Била испратена преку граници, изолирана, лишена од храна, горена со цигари, и отсечена од сите што ги познавала. Ова дете станало средство за преживување на семејството.

Нејзиниот случај не е изолиран. Тој го отсликува животот на многу други девојчиња од ромските и маргинализираните заедници низ земјата, живот задушен од сиромаштија, социјална стигма и институционално игнорирање.

Преку ова сведоштво, и слични на него, анализата ја истражува системската природа на присилните бракови во Северна Македонија. Не се задржува само на личните трауми, туку ја опфаќа оваа појава од поширок агол: како присилата често се крие зад „традицијата“, како економската немаштија станува оправдување за експлоатација, и како институциите често не препознаваат или не реагираат на страдањето.

Останати случаи - како девојчето во Албанија принудено на брак за да се прикрие семејно насилство, малолетничка од Србија повеќекратно присилувана на брак за финансиска корист, девојче од рурална Струга измамено од своите родители да се омажи со ветување дека ќе му помогнат на семејството да излезе од сиромаштија, и девојче од Куманово кое нејзиниот татко ја принудувал на повеќекратни бракови како извор на приход - покажуваат дека ова не е изолиран настан, туку регионален образец на експлоатација скриен зад традиција.

Случаите кои се користат во оваа анализа, вкупно три, се документирани од организацијата Отворена порта / Ла Страда од Република Северна Македонија, која работи со жртви на трговија со луѓе. Дополнително, значаен придонес со случаи на присилен брак обезбедија и организациите АСТРА од Србија и ВАТРА од Албанија (со по една студија на случај), при што некои од случаите претставуваат доказ за заедничката соработка помеѓу овие организации и организацијата Отворена порта / Ла страда во регионот. Поради тоа што оваа анализа се фокусира најмногу на состојбите во Северна Македонија, во најголем дел беа користени три од вкупно пет случаи кои потекнуваат од нашата земја.

За потребите на проектот, во чии рамки се подготвува и ова анализа, подготвен е одделен документ во кој се анализирани сите пет случаи. Сите три споменати организации се членки на мрежата La Strada International и играат клучна улога во координираното справување со присилните бракови, обезбедувајќи поддршка на жртвите и укажувајќи на системските недостатоци. Улогата на граѓанските организации и нивната меѓусебна соработка претставува значаен ресурс во националниот и регионалниот одговор на овој феномен.

Покрај тоа, спроведени беа интервјуа со различни релевантни актери: три социјални работници, еден полициски службеник, три претставници на граѓански организации и три наставници.

Дополнително, беше организирана работилница на тема „Подобрување на превенција и поддршката за жртвите на присилни бракови“, одржана на 25.03.2025 година, на која учествуваа различни актери од јавниот и граѓанскиот сектор. Работилницата придонесе кон збогатување на анализата преку размена на искуства, идентификување на предизвици и заедничко формулирање на препораки. Овој методолошки пристап овозможи добивање на квалитативни податоци од повеќе перспективи, со цел да се разберат комплексноста и разновидноста на проблематиката поврзана со присилните бракови во земјата.

Во оваа анализа се користат специфични термини како „детски брак“ и „присилен брак“, кои ќе бидат јасно дефинирани во посебен дел за терминологија. Овие поими се клучни за разбирање на комплексноста на проблематиката и за правилна интерпретација на податоците и случаите претставени во текстот.

Целта на оваа анализа е да понуди јасна претстава за присилниот брак и за тоа дека оваа појава не може да се оправда со традиција, туку дека претставува сериозно кршење на човековите права. Преку документирање на студии на случаи, анализа на националните и меѓународните трендови, и укажување на институционалните слабости, целите да предложиме конкретни реформи кои ќе обезбедат ниту една девојка, момче, жена или маж повеќе да не бидат принудени на брак. Вредно е да се нагласи дека мнозинството случаи на присилен брак се однесуваат на деца, пред сè девојчиња.

Иако оваа анализа не претставува сеопфатна проценка на сите аспекти поврзани со присилниот брак, таа содржи доволно релевантни информации за јасно да ја покаже сериозноста на феноменот, потребата од континуирана и интензивна институционална акција, и итноста за преземање конкретни чекори. Во таа смисла, анализата претставува почетна, но доволна основа за интервенција и системски одговор. Оваа анализа како дел од проектот “Подобрување на превенцијата и поддршката за жртвите на присилни бракови” е поддржана финансиски од Амбасадата на Франција во Република Северна Македонија, на кои им изразуваме искрена благодарност.

Анализата започнува со сведоштво за присилен брак за да се илустрира како овие случаи изгледаат во пракса. Понатаму, се презентираат клучни податоци и трендови кои го поставуваат проблемот во поширок контекст, се анализира институционалниот одговор и правните празнини, и се завршува со конкретни препораки за системски реформи насочени кон превенција, заштита и одговорност.

1.1. КЛУЧНИ ТЕРМИНИ

Термините во оваа анализа се дефинирани според меѓународни стандарди и релевантна литература.

Детски брак се дефинира како брак во кој барем еден од партнерите е под 18 години. Во таков случај, лицето се смета за дете и не може правно да даде валидна согласност за стапување во брак. Ова претставува кршење на правата на детето и е сериозен облик на експлоатација.

Присилен брак претставува брак во кој едниот или двата партнера се принудени да стапат во брак преку притисок, закани, измама или друг облик на присила. Во овие случаи не постои целосна, слободна и информирана согласност. Присилниот брак означува отсуство на слободна волја и кршење на човековите права на лицето, без оглед на неговата возраст.

Во оваа анализа, термините ќе се користат во согласност со овие дефиниции, со цел да се обезбеди прецизност и конзистентност. Јасната и доследна употреба на овие поими е неопходна за правилно разбирање на проблематиката поврзана со присилните и детските бракови.

Дополнително, во оваа анализа се користат и термините адолесцентни бракови и адолесцентни раѓања, согласно на изворите од кои се земени податоците за овие појави. Овие термини се однесуваат на бракови и раѓања кај лица на возраст од 15 до 19 години и се употребуваат за да ја одразат специфичната возрасна група на адолесценти.

Терминот „ран брак“ се користи исклучиво во деловите каде што се цитираат извештаи и наоди на меѓународни и регионални тела за мониторинг на човекови права, за да се зачува оригиналната терминологија на тие извори и да не се менува нивниот значење.

2. ПОШИРОКАТА СЛИКА: ПОДАТОЦИ И ТРЕНДОВИ

2.1. ПРИСИЛНИ И РАНИ БРАКОВИ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

2.1.1. Застапеност и статистички преглед на присилните бракови

Застапеноста на присилните бракови во Северна Македонија е документирана во бројни национални и меѓународни извештаи, кои укажуваат дека оваа форма на експлоатација и натаму претставува сериозен и присутен проблем. Додека домашни институции како Народниот правобранител и Националната комисија за борба против трговија со луѓе (Национална комисија) објавуваат годишни податоци за идентификувани случаи, надворешни проценки од Група за мониторинг на Советот на Европа против трговија со луѓе (ГРЕТА) и Извештаите на САД за трговија со луѓе (ТИП) нудат поконкретен увид за облиците, моделите, ранливостите и новите трендови поврзани со присилните бракови.

Присилните бракови најчесто ги погодуваат жените и девојчињата, особено од маргинализирани заедници, и често се поврзани со трудова и сексуална експлоатација. Годишните извештаи на Националната комисија за периодот 2017 - 2023 регистрираат случаи секоја година, со различен број идентификувани жртви (од ниту еден случај во 2017 и 2020 година, преку три случаи во 2018 и 2019 година, четири во 2021 година, до најмногу шест случаи во 2022 година). Највисока концентрација на случаи се пријавени во централните, јужните и западните делови на земјата, особено во Скопје, Велес, Тетово и руралните средини. Многу од жртвите се дел од ромската заедница, каде сиромаштијата, ниското ниво на образование и социјалните традиции ја зголемуваат ранливоста. Во овие заедници, девојчињата често се под притисок од семејството да стапат во брак, понекогаш како резултат на финансиски договори или обврска за принудна работа.

Во поголем дел од случаите, жртвите се малолетнички - со евидентирани случаи на девојчиња на возраст од само 12 или 13 години. Извештаите на Националната комисија покажуваат дека во одредени години, повеќе од половина од официјално идентификуваните жртви на трговија со луѓе биле деца, многу од нив жртви на присилен брак како форма на експлоатација. Проценките на ГРЕТА (2014, 2017, 2023) и ТИП (2017–2023) извештаите истакнуваат дека присилните бракови не секогаш вклучуваат директна физичка принуда, туку се реализираат преку семеен притисок, економска зависност или измама.

Извршителите на присилните бракови се различни, но најчесто се блиски членови на семејството - родители или роднини, кои го користат бракот како дел од традиционални практики или стратегии за економско преживување. Во некои случаи, улога имаат и мајките или други роднини од женски пол, особено во изолирани заедници каде од девојчињата се очекува рано да се омажат.

Освен семејството, организатори на присилни бракови се и општински или верски лидери, како и криминалци и криминални мрежи кои профитираат преку организирање бракови меѓу локални жени и странски мажи. Документирани се случаи на девојки присилени да стапат во брак со цел да бидат пренесени во странство, каде потоа биле изложени на трудова или сексуална експлоатација - особено во Србија и Турција.

Извештаите на САД за трговија со луѓе укажуваат на нов тренд - насочување кон мигранти и бегалци, особено кон жени и малолетни девојчиња кои патуваат без придружба, и кои се изложени на висок ризик поради недостиг од правна заштита и економска сигурност.

Дел од нив се доведуваат во заблуда преку лажни ветувања за брак како начин за стекнување на сигурност и финансиска независност, но подоцна завршуваат како жртви на експлоатација.

Методите на присила се разновидни. Во голем број случаи се јавува директен семеен притисок, при што жртвата чувствува социјална или економска обврска да го прифати бракот. Во други ситуации, жртвите се доведуваат во заблуда со ветувања за подобар живот, но на крајот завршуваат како жртви на експлоатација. Со порастот на дигиталната комуникација, присилните бракови сè потешко се откриваат - сторителите користат социјални мрежи за да изградат доверба и потоа да ги принудат девојчињата да влезат во брак, заобиколувајќи ја традиционалната посредничка улога на семејството.

Загрижува трендот на користење на присилниот брак за отплата на долг. Девојчињата се присилуваат на брак за да се намалат или подмират финансиски обврски или спорови меѓу семејства, со што, во суштина, се сведуваат на објект за економска размена. Оваа појава е забележана како во ромските, така и во не-ромските заедници, особено во руралните подрачја каде што економските можности се ограничени.

Меѓународните извештаи алармираат и за прекуграничната димензија на присилните бракови - девојчињата се носат во странство под изговор на брак, а потоа се соочуваат со домашно ропство, присилна работа или сексуална експлоатација. Најчесто се носат во земји кои се блиску до нашата или соседни како Турција, Косово и Србија, каде по венчавањето ја губат секоја лична автономија.

Иако традиционалниот модел на семеен договор останува доминантен, сè повеќе се истакнуваат постојани форми на експлоатација, како што се дигиталната регрутација, трговијата со луѓе преку граници и присилниот брак како средство за економска контрола, кои се присутни уште од пред повеќе години во Северна Македонија и Албанија (од 2009 година наваму). И покрај тоа што бројките варираат, сите извештаи посочуваат дека официјалната статистика ги отсликува само пријавените случаи, многу жртви не пријавуваат поради страв, стигма или недостаток на поддршка.

2.1.2. Карактеристики и динамики во документираните случаи на присилен брак

Трите документирани случаи на присилен брак кај ромски девојчиња на возраст од 14 до 16 години од нашата земја, кои живееле во рурални или полуурбани подрачја, покажуваат дека оваа практика не е културна девијација, туку нормализиран, присилен систем одржуван преку сиромаштија, патријархална контрола и институционална пасивност. Во секој случај, бракот бил организиран од блиски членови на семејството, најчесто родителите, кои ја експлоатирале ранливоста на девојчињата и ги ставиле нивните права и добросостојба во служба на опстанок на семејството.

Овие случаи откриваат обрасци на екстремна зависност, родова контрола и заедничка соучесност, каде бракот се третира како средство за надминување на сиромаштија, социјален притисок или семејна обврска. Сите бракови биле неформални и нерегистрирани, оставајќи ги девојчињата без правна заштита и овозможувајќи продолжување на насилството без последици за сторителите. Поради отсуство на формално признание на брачната заедница, девојчињата биле лишени од сите законски права што произлегуваат од брак – право на имот, старателство над деца и пристап до институционални механизми за заштита.

Сите три девојчиња доаѓаат од семејства со генерациска сиромаштија, ниско образовно ниво и социјална исклученост. Во два случаи, девојчињата никогаш не посетувале формално образование, а во третиот – образованието било прекинато уште во основно училиште.

Невклучувањето во образовниот систем ја засилило нивната зависност од семејството и брачните партнери, ги лишило од можност за самостојност и ја зголеми нивната ранливост на присила. Образованието не се вреднувало во нивните семејства ниту во заедниците, а често било и намерно обесхрабрувано кај девојчињата, особено по влегувањето во пубертет, кога бракот се сметал за нивна очекувана животна насока.

Во сите три случаи, семејствата го користеле бракот како средство за намалување на финансискиот притисок или за отплата на долгови – вклучително и случај во кој девојче било омажено за да се подмири семејна обврска. Во друг случај, трансграничен договор вклучувал манипулација и лажни ветувања, додека третото девојче било присилено на брак двапати од нејзиниот татко, а трет обид бил едвај спречен. Родителите користеле различни форми на присила, вклучувајќи физичко насилство (тепање, изгладнување, горење), затворање и емоционален притисок со кој и се претставувал бракот како неминовен или морално исправен. Културните очекувања дополнително ја зајакнувале оваа подреденост – на девојчињата им било кажувано дека нивната вредност се состои во тоа да станат сопруги и мајки, и дека враќањето во родителскиот дом по неуспешен брак би донело срам.

Контролата врз девојчињата не се сведуваа само на физичка присила – емотивната манипулација играла клучна улога во одржувањето на нивната беспомошност. Во еден од случаите, родителите ја убедувале ќерката дека, поради претходна злоупотреба, никој друг нема да ја прифати, што кај неа создало чувство дека присилниот брак е нејзината единствена можност. Девојчињата биле третирали како економски ресурс – средство за намалување на трошоците во домаќинството или за добивање финансиска корист преку мираз. Таквиот пристап целосно го обезличувал нивниот човечки интегритет и ја продлабочувал нивната зависност од новото семејство, каде што злоупотребата често продолжувала.

Последиците се сериозни, долготрајни и се натрупуваат со текот на времето. Кај сите три девојчиња дошло до прекин или трајно исклучување од образованието, што директно ги лишило од можноста за економска самостојност. Дел од нив покажуваат јасни знаци на психолошка траума – хронична анксиозност, изолираност и длабоко нарушена самодоверба. Едната од нив веќе станала мајка, без да добие соодветна постпородилна здравствена грижа или психосоцијална поддршка. Нивните социјални мрежи се целосно распаѓаат – изгубен е контактот со училиштето, врничката средина и сите потенцијални извори на поддршка, оставајќи ги девојчињата во состојба на потполна зависност од сторителите и без видлив излез од насилната средина.

Овие три случаи јасно ја отсликуваат системската природа на проблемот: присилниот брак во маргинализираните заедници не претставува изолирана или индивидуална појава, туку резултат на вкрстени и длабоко вкоренети ранливости – економски, културни и семејни. Кога родителите стануваат активни чинители во процесот на присилување, а институциите остануваат пасивни, неинформирани или недоволно подготвени, девојчињата остануваат невидливи, незащитени и подложни на експлоатација. Ваквите бракови мора јасно да се препознаат како одделно кривично дело, вклучувајќи и како форма на трговија со деца/луге, со изразени индикатори на експлоатација, контрола и злоупотреба на ранливоста. Одговорот на системот не смее да се ограничи само на законско признавање, туку мора да опфати сеопфатни мерки за превенција, рано препознавање на ризикот и долгорочна поддршка, со фокус на зајакнување на автономијата и обезбедување иднина за девојчињата.

2.1.3. Детски бракови во Северна Македонија

Детските бракови (присилен или без присила) и натаму претставуваат сериозен и постојан проблем во Северна Македонија, особено меѓу маргинализираните заедници, каде сиромаштијата, длабоко вкоренетите традиционални норми и ограничениот пристап до образование создаваат услови што овозможуваат продолжување на оваа практика.

Иако националните податоци укажуваат на постепено намалување на стапката на детски бракови, остануваат значителни нееднаквости – најизразени кај ромската заедница и во руралните подрачја, каде девојчињата и понатаму често се мажат на исклучително рана возраст.

Според резултатите од Мултииндикаторско кластерско истражување (МИКС) 2018–2019, детскиот брак е појава која засега поголем дел од младата популација: 8% од жените на возраст од 20 до 24 години стапиле во брак пред да наполнат 18 години. Меѓутоа, овие податоци значително се разликуваат кога се разгледуваат според етничка припадност и социо-економски статус. Кај жените од ромската заедница од истата возрасна група, речиси 46% стапиле во брак пред 18 години, а загрижувачки 15% – пред да наполнат 15 години. Овие податоци се во силен контраст со националниот просек, кој изнесува само 0,3% жени омажени пред 15-годишна возраст, што јасно ја истакнува зголемената ранливост на ромските девојчиња на појава на детски брак.

Пописот од 2021 година дополнително ја расветлува распространетоста на детските бракови, при што 1.355 девојчиња на возраст од 15 до 19 години изјавиле дека се мажени, наспроти само 260 момчиња во истата возрасна група. Оваа изразена нееднаквост укажува на длабоко вкоренети родови очекувања според кои девојчињата треба порано да ги преземат семејните улоги и одговорности. Одредени општини бележат особено висока застапеност на адолесцентни бракови (термин кој се користи за брак склучен на возраст од 15 – 19 години), при што најголем број се регистрирани во Струмица, Шuto Оризари, Прилеп, Радовиш, Гостивар и Тетово. Во некои општини, повеќе од 10% од девојчињата на возраст од 15 до 19 години изјавиле дека се мажени (Долнени, Василево, Пласница, Карбинци, Лозово), што укажува дека оваа практика сè уште е широко распространета во одредени рурални заедници и општини.

Економскиот статус претставува еден од најсилните показатели за појава на ран брак – семејствата од најсиромашните слоеви значително почесто ги мажат своите ќерки на рана возраст. За овие семејства, бракот често се доживува како средство за обезбедување финансиска сигурност или намалување на економскиот товар. Девојчињата чии мајки имаат само основно образование или воопшто немаат формално образование, исто така се изложени на значително повисок ризик, што ја потврдува цврстата поврзаност помеѓу образовното ниво и зачестеноста на раните бракови. Препорачливо е владата да обезбеди финансиска поддршка за образование на девојчињата и финансиска помош за нивните семејства, со цел да се спречи раниот брак. Исто така, поради долготрајните традиции, мајките на овие девојчиња можеби биле дел од договорени или присилни бракови, што ја одржува праксата низ генерации.

Покрај економските тешкотии, културните и општествените норми и натаму го зацврстуваат општественото очекување дека девојчињата треба да се омажат на рана возраст. Во одредени заедници, особено во рамките на ромската популација, бракот не се доживува само како семејна одлука, туку како длабоко вкоренета социјална норма. Девојчињата кои не стапуваат во брак до доцните тинејџерски години често се соочуваат со социјална стигма, а нивните семејства се под притисок да ги омажат како начин за зачувување на семејниот углед. Во многу случаи, овие бракови не се формално присилни, но се случуваат во услови во кои девојчињата немаат реална автономија при донесување одлуки за својата иднина.

Детските бракови често водат до адолесцентна бременост, што дополнително го одржува циклусот на рано мајчинство и економска зависност. Според податоците од Пописот 2021, 1,9% од девојчињата на возраст од 15 до 19 години веќе родиле дете - од нив, 76% имаат едно дете, 19,5% имаат две, а мал број имаат три или повеќе деца. Адолесцентните породувања се особено

чести кај девојчињата од ромската заедница: 13,1% во споредба со 5,7% кај девојчињата од турската заедница и само 0,6% кај Македонките.

Застапеноста на детските бракови не е еднаква низ целата земја - руралните подрачја бележат значително повисоки стапки во споредба со урбаните. Највисока застапеност на адолесцентни бракови и раѓања се регистрира во општини каде пристапот до образование и социјални услуги е ограничен. Иако 54% од адолесцентните мајки живеат во урбани средини, останатите 46% се во рурални, што укажува дека ран брак не е исклучиво рурален феномен, но е особено концентриран во сиромашни и маргинализирани рурални заедници.

Иако официјалните податоци покажуваат мало намалување на стапката на адолесцентни породувања - од 21 на 1.000 девојчиња на возраст од 15 до 19 години (MICS 2018–2019) на 20 на 1.000 во 2021 година - трендот останува загрижувачки.

Во изминатите неколку години се појавуваат нови трендови кои влијаат врз начините на кои се склучуваат раните бракови. Економската нестабилност, порастот на миграцијата и сè поголемото присуство на дигитални комуникации создаваат нови околности во кои оваа практика опстојува и се прилагодува. За некои семејства, особено по ударот од економските последици од пандемијата со КОВИД-19, бракот станува перцепиран излез од сиромаштијата и начин за намалување на семејниот товар. Истовремено, се појавуваат индикации дека одредени девојчиња сега се вклучуваат во договорени бракови преку дигитални платформи - тренд што отвора нови ризици и бара сериозно следење од страна на институциите.

Иако официјалните податоци можат да укажуваат на мало опаѓање на бројот на рани бракови, наодите од Мултииндикаторското кластерско истражувањето и Пописот од 2021 година недвосмислено потврдуваат дека длабоки нееднаквости сè уште постојат - особено според етничка припадност, географска локација и социо-економски статус. Овие бројки јасно ја рефлектираат континуираната ранливост на младите девојки, особено оние од ромските заедници и руралните средини, кои се соочуваат со реални ограничувања на пристапот до образование и економски можности. Поради тоа, девојчињата остануваат заробени во средини кои постојано ги лишуваат од можност за напредок, пренесувајќи ја исклученоста и сиромаштијата од една генерација на следната.

2.1.4. Испреплетени реалности на присилните и детските бракови во Северна Македонија

Присилните и детските бракови во Северна Македонија се засноваат на заеднички корени - истите социо-економски фактори, културни очекувања и родова нееднаквост што ги прават овие појави длабоко вкоренети и отпорни на промени. Иако правно и по дефиниција може да се разликуваат, во пракса тие често се преплетуваат, особено кај девојчињата од маргинализираните заедници, кои најчесто се засегнати во овие случаи. Овие бракови не се лесно решливи преку изолирани правни или институционални интервенции, бидејќи функционираат во контексти каде што изборот е ограничен, а принудата е прикриена како социјално очекување.

Детските бракови, иако формално можат да се случат со „согласност“, многу често се реализираат во услови каде девојчињата немаат реална автономија - што ја замаглува линијата меѓу прифатена традиција и прекршување на човековите права.

Најизразеното заедничко обележје е нивната висока застапеност кај девојчињата од ромската заедница и руралните средини. Во овие контексти, сиромаштијата, ниското ниво на образование и притисокот од традиционалните родови улоги го одржуваат очекувањето дека девојчињата

треба да се омажат рано. И присилните и детските бракови се најчесто застапени во општини со изразени економски тешкотии и ограничен пристап до образовни и социјални ресурси - како што се Скопје, Велес, Тетово, Струмица и други општини во централниот и западниот дел на земјата.

Културните и општествените норми, исто така, играат суштинска улога во одржувањето на овие практики. Во рамките на ромските заедници, и детскиот и присилниот брак често се доживуваат како „природен“ чекор во животниот тек на девојчињата, што дополнително ја замаглува границата помеѓу доброволност и присила. Притисокот од семејството, заедно со стравот од губење на „честа“, доведуваат до ситуации во кои девојчињата не се чувствуваат способни или слободни да одлучуваат за својата иднина. Ваквите притисоци честопати ги спречуваат да ја пријават својата ситуација, бидејќи секој обид за отпор кон семејната одлука може да резултира со стигма, социјална исклученост или целосно нарушување на врските во заедницата.

Покрај социо-економските фактори, родовата нееднаквост претставува клучен елемент кој придонесува за одржување на детските и присилните бракови. Овие практики непропорционално ги погодуваат девојчињата – додека момчињата речиси никогаш не се соочуваат со слични очекувања или притисоци. Од девојчињата се очекува да ги преземат домашните и обврските за водење на грижа за останатите од многу рана возраст, додека момчињата се поттикнуваат да продолжат со образование или да се вклучат на пазарот на труд. Оваа длабоко вкоренета структурна нерамнотежа директно придонесува кон репродукција на овие брачни практики. Откако ќе стапат во брак, девојчињата често се отсечени од образовни и економски можности, што речиси целосно ја оневозможува нивната самостојност и ги прави уште позависни од брачната или семејната средина.

Начинот на кој се организираат овие бракови открива значителни сличности во методите на регрутација и присила. И во случаите на детски, и во случаите на присилен брак, улога играат членовите на потесното или поширокото семејство, како и влијателни личности во заедницата. Дел од браковите се придружени со финансиски договори, размена на услуги или манипулација преку лажни ветувања. Сè поизразен е трендот на дигитална регрутација, при што бракот се договара преку интернет, форма што значително ја отежнува детекцијата и навремената интервенција од страна на институциите.

Евидентираниите случаи со ромски девојчиња јасно укажуваат дека детските и присилните бракови често се одвиваат паралелно и се функционално неразделиви. Иако некои бракови се категоризираат како „рани“, отсуството на вистинска согласност, економскиот притисок и културните очекувања во суштина ги прават присилни. Најголемиот дел од овие бракови се неформални и нерегистрирани, со што девојчињата остануваат правно невидливи и институционално незаштитени. Оваа испреплетеност недвосмислено укажува дека детскиот брак мора да се препознае како една од формите на дел на родово базирано насилство и експлоатација на деца.

Во суштина, иако не секој детски брак е автоматски присилен, ризикот од присила е длабоко вграден во околности каде девојчињата немаат реална автономија во носењето одлуки за сопствениот живот. И двете практики - и детскиот и присилниот брак - имаат сериозни последици: ја ограничуваат иднината на девојчињата и жените, ја зацврстуваат родовата нееднаквост и ја продлабочуваат нивната економска зависност. Овие последици не се само лични, туку и општествени, долготрајни и тешко надминливи. Без суштинска промена на културните перцепции, поефикасна правна заштита и значително подобрен пристап до квалитетно образование и економска независност, детските и присилните бракови ќе продолжат да влијаат врз животите и иднината на многу девојки во Северна Македонија.

2.2. ГЛОБАЛНИ ТРЕНДОВИ, ОБРАСЦИ НА ЕКСПЛОАТАЦИЈА И ПОВРЗАНОСТ НА ТРГОВИЈАТА СО ЛУЃЕ СО ПРИСИЛНИТЕ И ДЕТСКИТЕ БРАКОВИ

Присилните и детските бракови не се само штетни традиционални практики, туку во суштина сподедуваат клучни карактеристики со трговијата со луѓе - особено во начинот на користење на присила, измама и родово базирана контрола. Документот на УНОДЦ (UNODC, Issue Paper on Interlinkages Between Trafficking in Persons and Marriage) обезбедува глобална перспектива што ги надополнува националните трендови забележани во Северна Македонија. Овој документ потврдува дека, таму каде што се испреплетуваат сиромаштијата, традиционалните родови улоги и институционалната негрижа, бракот може да стане механизам за трговија со луѓе - особено кога жртвите се девојчиња.

Овие наоди се особено релевантни за контекстот на Северна Македонија, каде што студиите на случаи покажуваат дека девојчињата често се мажат заради отплата на семејни долгови, намалување на економскиот товар или исполнување на патријархални очекувања - сите околности што директно се совпаѓаат со дејствијата, средствата и целите наведени во меѓународните дефиниции за трговија со луѓе. Ваквите практики најчесто се појавуваат во ромските заедници и руралните средини, каде семејствата под економски притисок го користат бракот како начин за ублажување на финансиската нестабилност или за добивање приходи преку договори што наликуваат на мираз. Во сите документирани случаи во Северна Македонија, браковите се нерегистрирани, се засноваат на отсуство на доброволна согласност и создаваат целосна економска и социјална зависност - што се јасни показатели на експлоатација.

а) Род и општествени норми: Жените и девојчињата како примарни жртви

И на глобално и на локално ниво, присилните и раните бракови непропорционално ги погодуваат девојчињата. Бракот често се користи како средство за контрола врз жените и за одржување на традиционалните родови улоги кои ја поткопуваат нивната автономија. Во ромските заедници во Северна Македонија, ова е особено изразено преку начинот на кој браковите се организираат без учество на девојчето - особено кога нејзиниот пристап до образование е ограничен или целосно изостане. Девојчињата од најрана возраст се одгледуваат да го прифатат бракот како своја неизбежна животна улога, создавајќи култура во која присилата е нормализирана и интегрирана во традицијата.

Практики како плаќање мираз и зачувување на семејната „чест“ дополнително ги зацврстуваат моделите на долгорочна зависност и подреденост. Во глобалниот и контекстот на Северна Македонија, девојчињата честопати се лишени од сексуална и репродуктивна автономија, се очекува да станат мајки на многу рана возраст, и се соочуваат со ограничен или целосно отсутен пристап до здравствени услуги и формално образование.

б) Клучни актери

И на меѓународно и на национално ниво, во практиките на присилен и детски брак учествуваат повеќе категории актери:

- **Сопрузите и нивните семејства:** Во Северна Македонија, евидентирани се случаи во кои девојчињата биле омажени за постари мажи или мажи со попреченост, со очекување тие да обезбедуваат неплатена грижа и поддршка. Слично на контексти во Југоисточна Азија или Блискиот Исток, девојките се сведуваат на улоги на негувателки, домаќинки и мајки.
- **Семејства и роднини:** Студиите на случаи од Северна Македонија потврдуваат дека родителите - особено татковците - најчесто ги иницираат и спроведуваат овие бракови. Во некои случаи, девојчињата биле повеќекратно мажени од страна на своите родители, со цел да се остварат финансиски придобивки - што потсетува на глобални примери каде бракот се користи за отплата на долгови или за стекнување социјален и економски статус.

- **Посредници и неформални „посредници“:** Иако во Северна Македонија ваквите улоги не се формализирани, неформални посредници – како соседи или влијателни лица во заедницата – честопати имаат активна улога во организирање бракови. Во еден случај, мајка организирала прекуграничен брак преку лични контакти од друг регион – шема што се совпаѓа со модели на трговија со луѓе.
- **Верски и традиционални лидери:** Иако директно не се наведени во случаите од Северна Македонија, меѓународната практика укажува дека верските и традиционални авторитети често даваат легитимитет на неформални или детски бракови. Со оглед на големиот број нерегистрирани бракови во земјата, ваквите состојби потенцијално можат да имаат улога во нормализација и оправдување на овие брачни заедници.

в) Фактори на ранливост што водат кон присилни и детски бракови

Контекстот на Северна Македонија во голема мера ги рефлектира глобалните облици на ранливост, со неколку особено изразени фактори:

- **Сиромаштија и економска несигурност:** За многу семејства, бракот претставува стратегија за надминување на сиромаштијата. Девојчињата често се мажат за да се намали економскиот товар врз домаќинството или како дел од финансиски договор, што неретко вклучува замена за материјални надоместоци. Во еден документиран случај, девојче било омажено со цел да се подмири семеен долг – практика која директно се совпаѓа со модели идентификувани и во Субсахарска Африка.
- **Попреченост и маргинализација:** Во еден случај од Северна Македонија, идентификуваниот „трет сопруг“ имал попреченост, а од девојчето се очекувало да се грижи за него. Оваа динамика се совпаѓа со глобални случаи во кои бракот се користи како средство за префрлање на грижата за лица со попреченост врз девојчиња кои веќе се наоѓаат во состојба на социјална и економска ранливост.
- **Недостиг од образование и пристап до услуги:** Во сите случаи од Северна Македонија, жртвите имале ограничен или целосно отсутен пристап до формално образование, не биле информирани за своите права и биле изолирани од системите за поддршка. Овие околности значително ја зголемиле нивната изложеност на експлоатација и го намалиле капацитетот за отпор или барање помош.

г) Експлоататорски и насилни аспекти на присилните и раните бракови

Жртвите - и на глобално и на национално ниво - се соочуваат со различни форми на насилство и експлоатација, вклучувајќи сексуално насилство, присилни бремености, домашна подчинетост и социјална изолација. Во еден случај во Северна Македонија, девојче родило дете со пристап до медицинска нега за време на породувањето, но случајот не бил пријавен до Центарот за социјална работа (ЦСР), ниту девојчето било посетено од медицински персонал или од службеници на ЦСР по породувањето, што ја зголемува нејзината ранливост и потребата од поддршка.

Во други случаи, девојчињата извршувале домашни задачи и се грижеле за членовите на семејството како негувателки. Овие облици на злоупотреба директно се поклопуваат со меѓународно евидентирани случаи, каде девојките се сведени на репродуктивни и работни (трудови) улоги, без согласност и без правна или институционална заштита. Присилниот и детскиот брак во такви случаи функционираат како механизми за системска експлоатација, при што жртвите се вовлечени во непрекинат циклус на злоупотреба, од кој тешко можат да се ослободат без надворешна интервенција.

д) Методи на контрола во присилните бракови

И во Северна Македонија и на глобално ниво, сторителите применуваат различни механизми за контрола врз жртвите, со цел да ја одржат нивната подредена и зависна положба. Овие механизми честопати се засноваат на недоследности во законите, заедно со психолошка манипулација и одделување од семејството и заедницата:

- **Правна невидливост:** Нерегистрираните бракови ги лишуваат девојчињата од формален правен статус и го ограничуваат нивниот пристап до институционална заштита. Отсуството на правно признание значи дека тие не можат да ги остварат своите права како брачни партнери, родители или граѓани.
- **Психолошка манипулација и закани:** Девојчињата често се убедувани дека претставуваат товар за своето семејство или дека нема да бидат прифатени од никој друг поради „загубена чест“ или претходно насилство. Во еден документиран случај во Северна Македонија, емоционална учена била користена како средство за повеќекратно присилување на брак.
- **Социјална изолација:** Жртвите често се целосно одвоени од своето семејство, врстници и пошироката заедница. Во повеќе случаи, девојчињата биле затворени во домашна средина и отсечени од секаква комуникација со надворешниот свет, што дополнително ја ограничува нивната можност да побараат помош или излез.

ѓ) Препознавање на трговијата со луѓе во рамки на бракот

Во бројни случаи - вклучително и во Северна Македонија – јасно се идентификуваат трите составни елементи на трговијата со луѓе во рамките на бракот:

- **Дејство (Act):** Девојчиња се регрутираат и пренесуваат – понекогаш преку државни граници – под лажно ветување за брак, што завршува во ситуација на експлоатација.
- **Средства (Means):** Се користат принуда, измама, злоупотреба на ранливост, семеен притисок, како и финансиски трансакции – како што е практиката на „купување невеста“ или размена за мираз.
- **Цел (Purpose):** Главната намера е сексуална експлоатација, присилна работа, домашно ропство или врзување на жртвата во долгогодишна состојба на подреденост и зависност.

Како што потврдуваат бројни меѓународни и домашни искуства, бракот сè почесто се злоупотребува како прикритие за трговија со луѓе. Затоа, неопходно е развивање на правна рамка што јасно ја препознава и санкционира оваа форма на експлоатација. Во контекст на Северна Македонија, тоа вклучува: подобрување на институционалната обука за препознавање и реагирање на вакви случаи; законски измени што ќе го препознаат присилниот и нерегистрираниот брак како форма на трговија со луѓе; и инвестирање во услуги ориентирани кон потребите и правата на жртвите, вклучително и долгорочна психосоцијална и правна поддршка.

е) Индикатори и наредни чекори

За да се направи разлика помеѓу присилните и доброволните бракови, експертите препорачуваат внимателно следење на специфични индикатори кои укажуваат на злоупотреба и присила. Клучни предупредувачки знаци вклучуваат:

- **Нерегистрирани бракови со малолетни лица,** кои правно ги лишуваат девојчињата од заштита и пристап до услуги;
- **Големи разлики во возраст** помеѓу брачните партнери или постоење на **финансиски договори**, што сугерира трансакциска природа на бракот;

- **Социјална изолација**, отсуство од формално образование и задржување или одземање на лични документи, што го ограничува движењето и автономијата на жртвата;
- **Сексуална, трудова или емоционална експлоатација** по склучувањето на бракот, што укажува на цел на подреденост, а не заедничка брачна заедница.

Справувањето со трговијата со луѓе преку брак бара повеќеслоен пристап кој надминува кривичен прогон. Потребна е сеопфатна превенција насочена кон: елиминирање на структурните фактори што создаваат ранливост (како сиромаштија, родова нееднаквост и дискриминација); промовирање на пристап до квалитетно образование и зајакнување на личната автономија на девојчињата; како и јакнење на системите за заштита - како на локално, така и на меѓугранично и меѓународно ниво – за да се спречи, идентификува и санкционира секоја форма на експлоатација преку брак.

3. ИНСТИТУЦИОНАЛЕН ОДГОВОР И НЕДОСТАТОЦИ

3.1. ПРАВНА РАМКА

Овој дел нуди споредбен преглед на националното законодавство во однос на меѓународните, европските, како и одредени национални стандарди на земји со релевантна практика, вклучително и Обединетото Кралство. Иако не се работи за детална анализа на правните прописи и политики, фокусот е ставен на клучните законски одредби и празнините идентификувани врз основа на јавно достапни извори и извештаи од мониторинг.

Расположливите анализи и информации, вклучувајќи ги и оние собрани за време на работилницата организирана во рамките на овој проект (во чии рамки се подготвува оваа анализа), укажуваат дека надлежните институции располагаат со различни политики, интерни правила и процедури за идентификација и постапување во случаи на различни форми на родово базирано насилство, вклучувајќи и присилен брак. Сепак, останува нејасно дали овие механизми се доволно познати и доследно применувани во пракса од страна на сите институции - што укажува на потреба од дополнителна анализа и зајакнат надзор.

3.1.1. Домашно законодавство

Справувањето со присилните и детските бракови во Северна Македонија е регулирано преку повеќе клучни законски акти, меѓу кои Кривичниот законик и Законот за семејството, додека Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство особено го регулира постапувањето со жртвите, обезбедувајќи им заштита, поддршка, координација на институциите и собирање податоци за родово-базираното насилство.

- Кривичниот законик го казнува присилниот брак како трговија со луѓе и дете, и вонбрачен соживот со малолетни;
- Законот за семејството, кој ги пропишува условите и процедурата за склучување брак, вклучително и возраст, согласност и регистрација;
- Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство, кој го пропишува постапувањето на институциите со должно внимание при преземање на мерки за превенција, постапување на институциите за заштита на жените, меѓусебна координација на институциите и организациите, услугите за заштита и собирањето на податоци за родово-базираното насилство.

а) Одредби од Кривичниот законик

- **Присилен брак како форма на трговија со луѓе (член 418-а):** Присилниот брак е инкриминиран како форма на експлоатација во рамки на кривичното дело трговија со луѓе. Делото се извршува преку сила, сериозна закана, измама, доведување во заблуда, злоупотреба на ранливост (вклучително бременост, немоќ, ментална или физичка неспособност), или преку давање/примање пари или друга корист заради добивање согласност од лице кое има контрола врз друг. Минималната казна за ова дело е четири години затвор. Доколку сторител е службено лице, минималната казна е пет години. Согласноста на жртвата не се смета за валидна доколку е добиена под такви околности. Лицата што користат или овозможуваат користење на сексуални услуги или друг вид експлоатација од жртви на трговија со луѓе (вклучително и преку присилен брак), и за кои знаеле или биле должни да знаат дека се жртви, може да бидат казнети со затвор од шест месеци до пет години.

Присилен брак како форма на трговија со дете (член 418-г): Присилниот брак е изречно наведена форма на трговија со дете според член 418-г од Кривичниот законик. Согласно оваа

одредба, секој што врбува, превезува, засолнува или на кој било начин прифаќа дете со цел негово ставање во присилен брак, се казнува со затвор од најмалку осум години. Доколку делото е извршено со употреба на сила, закана, измама, злоупотреба на ранливост или се однесува на дете под 14 години, казната е најмалку десет години затвор. Законот ја исклучува согласноста на детето како релевантна за постоењето на делото, нагласувајќи ја заштитната функција на кривичноправната регулатива кон малолетниците.

- **Вонбрачен живот со дете (член 197):** Полнолетно лице што живее во вонбрачна заедница со дете на возраст од 14 до 18 години се казнува со затвор од три месеци до три години. Истата казна важи и за родителот, посвоителот или старателот кој дозволил или го навел детето да живее во таква заедница. Ако делото е сторено од финансиска корист (користољубие), казната се зголемува на една до пет години затвор. Доколку вонбрачната заедница е со дете кое наполнило 16 години, гонењето се презема по предлог, а не по службена должност.

б) Одредби од Законот за семејството

- **Минимална возраст за брак (член 16):** Минимална возраст за склучување брак е 18 години. Исклучително, лицето што наполнило 16 години може да склучи брак само по добиена дозвола од надлежен суд во вонпарнична постапка, доколку се утврди дека поседува телесна и душевна зрелост потребна за брак. Притоа, судот постапува врз основа на мислење од здравствена установа и по добиена стручна помош од Центарот за социјална работа. Предлогот за добивање дозвола може да го поднесе само самото лице, а судот е должен да го сослуша него, неговите родители или старателот, како и лицето со кое сака да склучи брак.
- **Согласност и ништовност (членови 19, 35 - 38):** Брак склучен под присила или во заблуда може да се поништи. Во овие случаи, тужба за поништување може да поднесе исклучиво брачниот другар кој бил принуден или доведен во заблуда, во рок од една година од моментот кога престанала присилата, односно кога е дознаена заблудата. За други брачни пречки утврдени во закон (на пр. возраст, сродство), тужба може да поднесат и јавниот обвинител или друго лице со правен интерес.
- **Регистрација на брак (членови 23 - 30):** Бракот мора да биде склучен и регистриран пред надлежен орган на управата за водење на матични книги. Лицата што имаат намера да склучат брак поднесуваат пријава до матичарот, кој има обврска да провери дали постојат законски пречки за бракот. Доколку се утврди пречка, матичарот го одбива склучувањето со решение против кое може да се поднесе жалба. Верските церемонии кои не се проследени со официјална регистрација пред надлежен орган не произведуваат правно дејство.

в) Одредби од Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и домашно насилство

- **Дефиниција на присилен брак (член 3, став 21):** Законот го дефинира присилниот брак како принудување, измама, закана или на друг начин присилување на возрасно лице или дете да склучи брак или вонбрачна заедница. Оваа дефиниција ја вклучува оваа практика во рамките на родово-базираното насилство и го нагласува како сериозно кршење на човековите права.
- **Надлежности и мултисекторска соработка за спроведување на законот (членови 11 и 12).** Законот предвидува дека сите органи на државната управа, судовите, јавното обвинителство, единиците на локалната самоуправа и правните лица со јавни овластувања се надлежни за спроведување на мерките за превенција, заштита и санкционирање на родово-базираното и семејното насилство. Тие се обврзани да обезбедат овие задачи да ги извршуваат стручни и обучени лица. Законски е регулирана и обврската за меѓусебна соработка преку изготвување протоколи меѓу институциите и локалните самоуправи со здруженијата, со цел ефикасно спроведување на мерките за превенција, заштита и поддршка во локалните заедници.

- **Собирање и заштита на податоци (членови 28 - 32):** Законот го обврзува Министерството за социјална политика, судовите и обвинителствата да собираат и обработуваат податоци за родово-базирано насилство и семејно насилство, при што се почитува заштитата на личните податоци. Податоците се користат за анализа, превенција и подобрување на заштитата на жртвите, а институциите мора да обезбедат технички и организациски мерки за нивна безбедност.
- **Превенција (членови 33 – 39).** Законот предвидува дека органите на државната управа, локалната самоуправа, јавниот и приватниот сектор, медиумите, здруженијата и верските заедници се должни да преземаат превентивни мерки за подигање на свеста за родово-базирано и семејно насилство и промовирање на родова еднаквост. Министерствата за образование и за социјална политика воведуваат програми за едукација, поддршка на жртвите и нивно вклучување во активни мерки. Психосоцијален третман за сторителите на семејно насилство се обезбедува преку советувањата согласно законските прописи.
- **Заштита на жените жртви (членови 40- 43).** Законот предвидува обврска за пријава на родово-базирано и семејно насилство, заштита на податоците на жртвите и право на жртвата да биде придружувана од лице што ја поддржува во постапките, освен ако тоа лице е сторител или непријателски настроено. Децата и лицата со ограничена способност се придружуваат од родител или старател, освен ако тие не се сторители.
- **Мерки за заштита (членови 44-56).** Законот предвидува надлежните институции да преземат мерки за заштита на жртвите од ревиктимизација, вклучувајќи заштита на идентитетот, земање искази во пригодни услови и ограничување на соочување со сторителот. Центарот за социјална работа има обврска веднаш да започне постапка и да обезбеди згрижување, медицинска и психо-социјална поддршка, како и правна помош. Министерството за внатрешни работи преку полицијата е задолжено за проценка на ризик, итна интервенција и обезбедување на безбедноста на жртвата. Формирани се мултисекторски тимови кои координирано ги спроведуваат мерките за заштита и поддршка. Законските мерки се подеднакво достапни и за ранливите групи како бегалци и лица без документи.
- **Итни и привремени мерки за заштита (членови 57 – 81).** Законот предвидува изрекување итна мерка за заштита на жртвата, како отстранување на сторителот од домот и забрана за приближување, со рок од 10 до 30 дена, по предлог на Министерството за внатрешни работи. Судот може да изрече и привремени мерки за заштита, кои опфаќаат забрани за комуникација, приближување, обврски за советување и лекување на сторителот, како и други мерки за безбедност на жртвата. Центарот за социјална работа и жртвата може да поднесат предлози за изрекување, измена или укинување на привремени мерки, а постапките се водат согласно законската регулатива со судски контролирани рокови. Министерството за внатрешни работи и центрите за социјална работа се задолжени за извршување и следење на мерките, додека непочитувањето се санкционира преку судски постапки и кривични пријави.
- **Судска заштита (членови 82- 87).** Законот предвидува жртвите да имаат право на судска заштита во граѓански и кривични постапки, со посебни процесни мерки за заштита. Жртвите може да поднесат тужба за утврдување одговорност за непостапување со должно внимание и барање надоместок на штета. Месната надлежност се определува според живеалиштето или местото на сместување на жртвата. Судот не може да упати на задолжително спогодбено решавање во овие постапки. Жртвите имаат право на материјално и нематеријално обештетување, а доколку не можат да го наплатат од сторителот, може да бараат исплата од државен фонд, при што се ослободени од трошоци за време на постапката.

- **Услуги за жените жртви (членови 88 – 89).** Законот предвидува пристап на жени жртви до здравствени, социјални и специјализирани услуги кои се бесплатни и ги штитат нивната приватност и достоинство. Услугите вклучуваат информирање преку СОС линија, психо-социјално советување, привремен престој и правна помош. Министерството за социјална политика и здравство, заедно со други даватели на услуги, обезбедуваат специјализирана поддршка, вклучувајќи третман и реинтеграција. Програмите за реинтеграција опфаќаат домување, психолошка помош, финансиска поддршка, образование и вработување, прилагодени на потребите на жртвите. Овие услуги се достапни за сите жртви, без разлика на нивниот статус или волја за сведочење.

3.1.2. Меѓународни и регионални правни стандарди

Присилниот брак е признат како повреда на човековите права во повеќе меѓународни и регионални инструменти кои ги обврзуваат државите да превенираат, санкционираат и да обезбедат поддршка за жртвите.

а) Стандарди на Обединетите нации

- **Универзална декларација за човекови права (1948):** Член 16 предвидува дека бракот мора да се заснова на слободна и целосна согласност од обете страни.
- **Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените - ЦЕДАВ (1979):** Член 16 и Општата препорака бр. 31 повикуваат на целосно елиминирање на детските и присилните бракови.
- **Протоколот од Палермо (2000):** Иако не го спомнува експлицитно присилниот брак, протоколот се применува кога се користи присила, измама или злоупотреба на ранливост заради експлоатација - вклучително и преку брак.

б) Инструменти на Советот на Европа и Европската унија

- Конвенција на Советот на Европа за борба против трговијата со луѓе (2005): Оваа конвенција ги обврзува државите да преземат мерки за превенција и борба против трговијата со луѓе, вклучувајќи и експлоатација преку присилен брак. Во неа, присилниот брак се признава како една од формите на експлоатација поврзана со трговијата со луѓе, каде жртвите се приморани на брачни заедници против нивната волја, со употреба на сила, закани или други облици на притисок.
- Директива на ЕУ за борба против трговијата со луѓе (2011/36/EU): Ја препознава присилната брачна заедница како форма на експлоатација. И ги обврзува земјите членки на ЕУ да обезбедат присилниот брак да може да се казнува како форма на трговија со луѓе кога се исполнети сите елементи на деликтот најдоцна до јули 2026 година.
- Истанбулска конвенција (2011): Член 37 бара криминализација на присилниот брак и наамување на лице во странство со таа цел. Член 32 обезбедува пристап до поништување на бракот и широк спектар на заштитни мерки.
- Директива на ЕУ за насилство врз жени и семејно насилство (2024): Ги обврзува земјите-членки на ЕУ да го криминализираат присилниот брак најдоцна до јуни 2027 година.

в) Обединето Кралство

- Кривично дело за присилен брак (2014): Воведено преку Член 121 од Законот за борба против асоцијално однесување, криминал и полициско работење (Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act). Криминализира присилен брак преку закани, принуда или однесување со намера некој да биде натеран да стапи во брак, вклучително и носење во странство со таа цел. Се однесува и на случаи каде лицето нема ментален капацитет за да даде согласност. Казната изнесува до 7 години затвор.

- **Наредби за заштита од присилен брак (FMPOs) (2007):** Воведени со Законот за граѓанска заштита од присилен брак (Forced Marriage, Civil Protection Act). Се издаваат од страна на суд за да се спречи или реагира на присилен брак. Наредбите можат да вклучуваат забрана за контакт, одземање пасош, забрана за патување или други индивидуализирани мерки. Судот може да издаде FMPO и ex parte, односно без известување на другата страна, во итни ситуации. Непочитување на наредбата претставува кривично дело, казниво со до 5 години затвор.
- **Меѓуинституционални обврзувачки насоки (последна верзија од 2023):** Издадени од Министерството за внатрешни работи на Обединетото Кралство (Home Office) и обврзувачки за сите релевантни институции - полиција, социјални служби, здравство и образовни установи. Насоките содржат јасни процедури за рано препознавање на ризик, проценка, преземање заштитни мерки и координација помеѓу институциите. Се нагласува дека не се препорачува медијација со семејството во случаи на сомнение за присилен брак, и дека секоја интервенција мора да биде фокусирана на безбедноста и добросостојбата на жртвата.

3.1.3. Споредбена анализа

Споредбениот преглед на националното законодавство укажува на пет клучни области во кои е потребно усогласување со меѓународните и европските правни стандарди:

1. **Инкриминирање на присилниот брак како самостојно кривично дело:** Иако во Северна Македонија присилниот брак е опфатен преку одредбите за трговија со луѓе, меѓународните и ЕУ стандарди бараат тој да биде инкриминиран како посебно кривично дело, независно од елементите на трговија. Ова е важно за прецизно толкување на правните норми и ефикасно гонење на сторителите.
2. **Казнивост на наамување за склучување присилен брак во странство:** Истанбулската конвенција експлицитно бара криминализирање на постапката на намерно доведување лице во странство со цел склучување присилен брак, дури и кога тоа не претставува трговија со луѓе. Иако трговијата со луѓе заради присилен брак е казнива, македонското законодавство не содржи посебна кривична одредба која ја санкционира постапката на доведување лице во странство со цел присилен брак, во случаи кои не се третираат како трговија со луѓе. Ова создава правна празнина и го отежнува гонењето на сторителите и заштитата на жртвите.
3. **Минимална возраст за брак:** Според меѓународните стандарди и препораките на надзорните тела, возраста од 18 години се смета за минимална возраст за склучување брак и треба да важи без исклучоци. Можноста во македонското законодавство да се склучи брак со наполнети 16 години, со судско одобрување, создава правна празнина и е во спротивност со препораките на Комитетот за елиминација на дискриминацијата врз жените (ЦЕДАВ) и телото ГРЕВИО на Истанбулската конвенција, кои инсистираат на укинување на ваквите исклучоци како механизми што овозможуваат присилен и детски брак.
4. **Постапки за поништување на брак:** Иако Законот за семејство предвидува можност за поништување на брак склучен под присила или во заблуда (членови 19 и 36), не обезбедува посебни, поедноставени и чувствителни постапки што ја земаат предвид положбата на жртвата на присилен брак. Меѓународните стандарди, особено Истанбулската конвенција и препораките на Комитетот на ЦЕДАВ, бараат лесно достапни, брзи и безбедни механизми што се прилагодени на потребите и заштитата на жртвите.
5. **Препознавање и постапување по нерегистрирани и неформални бракови:** Иако неформалните заедници и нерегистрираните бракови немаат правен статус во домашното

законодавство, тие не се систематски идентификувани ниту институционално процесирани од страна на надлежните органи. Ова особено важи за случаи на детски, присилни или традиционални бракови кои се склучуваат надвор од официјалната регулатива. Меѓународните стандарди, вклучително и Истанбулската конвенција и препораките на ЦЕДАВ, повикуваат на проактивна идентификација на овие случаи и воспоставување на институционални механизми за нивно препознавање, превенција и обезбедување соодветна заштита и поддршка за потенцијалните жртви.

Клучните области од споредбениот преглед на националното законодавство се дополнително потврдени и нагласени во извештаите на ЦЕДАВ, ГРЕТА, Стејт департментот на САД (ТИП) и ГРЕВИО (видете подолу).

Комитетот за елиминација на дискриминација врз жените (ЦЕДАВ) во своите консолидирани наоди и препораки за Северна Македонија посочува дека детските и присилните бракови продолжуваат да претставуваат сериозен проблем, особено во ромските заедници. Иако постојат законски ограничувања кои забрануваат склучување брак под 16 години и прописи за бракови помеѓу 16 и 18 години, практиката на детски бракови, вклучително и „купувањето“ малолетни невести, сеуште е присутна и негативно влијае врз правата на жените и девојките. Понатаму, недостатокот на задолжителна регистрација на сите бракови резултира со голем број нерегистрирани бракови, што го ограничува пристапот на жртвите до правна заштита и имотно-правни права (ЦЕДАВ, Заклучни забелешки за шестиот периодичен извештај на поранешна Југословенска Република Македонија, 2018) . Комитетот препорачува да се зајакнат механизмите за задолжителна регистрација на браковите и да се усвојат законски измени кои ќе ја прошируваат заштитата, вклучително и со измена на кривичниот закон за вклучување на деца од 16 до 18 години во дефиницијата за „вонбрачна заедница со малолетно лице“. Исто така, се нагласува потребата од забрана и санкционирање на практиките поврзани со детскиот брак и „купувањето“ малолетни невести, како и развој на стратегии за идентификација, заштита и поддршка на жртвите на овие форми на насилство (ЦЕДАВ, Заклучни забелешки, 2018).

Евалуациите на **ГРЕТА** за Северна Македонија од 2014, 2017 и најново од 2023 година постојано ја потенцираат потребата присилниот брак да се третира во рамките на борбата против трговијата со луѓе, но и како форма на родово базирано насилство. Иако ГРЕТА нема овластување да издава обврзувачки препораки за законски измени, нејзините извештаи ги охрабруваат националните власти да го усогласат законодавството со член 37 од Истанбулската конвенција преку воведување на посебно кривично дело за присилен брак. Во извештајот од 2023 година, особено се нагласува потребата од подобрување на механизмите за идентификација на жртвите, пристап до соодветни услуги за заштита и поддршка, како и преиспитување на слабостите во институционалното спроведување на постојното законодавство. Дополнително, во извештајот од 2023 година, ГРЕТА забележува дека иако присилниот брак е опфатен во членовите 418-а и 418-г како форма на експлоатација, во пракса овие случаи ретко се гонат како трговија со луѓе. Тоа особено се однесува на случаи во кои не постои или не е ветена парична трансакција, при што се применуваат други членови, како член 197 (вонбрачен соживот со дете) или членовите 188-189 (полов напад врз малолетно лице). Во времето на нивната посета, беа идентификувани неколку активни случаи поврзани со детски бракови, но не било јасно дали тие се процесуирани како трговија со луѓе. Истовремено, ГРЕТА укажува и на присутни стереотипи кај институциите, особено во третманот на детските бракови во ромските заедници, кои често се толкуваат како „традиција“.

Слично, **Годишните извештаи на Стејт депарментот на САД за трговија со луѓе (ТИП)** за 2021–2023 постојано укажуваат на слаба имплементација, ограничен број на судски постапки, недоволен пристап до заштита за жртвите и дозволување на склучување на брак под предвидената возраст од 18 години.

Според извештајот на **Група за мониторинг на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жени и семејното насилство - ГРЕВИО (2023)**, органот за мониторинг на Истанбулската конвенција, се потенцира потребата за јасна и ефективна криминализација на присилниот брак, во согласност со член 37 од конвенцијата. ГРЕВИО истакнува дека Конвенцијата бара казнување на две основни форми: присилување лице да влезе во брак и доведување на лице во трета земја со цел присилен брак, дури и ако бракот не е склучен. Основата на присилниот брак е отсуството на слободна согласност поради физичка или психичка сила и принуда. Во извештајот на ГРЕВИО се наведува дека во Северна Македонија присилниот брак не е посебно дефиниран како кривично дело, туку делумно се третира преку кривичните дела трговија со луѓе и трговија со деца. Дополнително, постојат одредби кои казнуваат неовластени бракови и вонбрачна заедница со малолетни, но ГРЕВИО укажува дека овие не ги покриваат сите аспекти на присилниот брак. Поради тоа, во извештајот се нагласува дека е неопходно да се воведат специјална законска одредба која јасно ќе го санкционира присилниот брак во сите негови форми. Иако точните податоци за присилните бракови во земјата се ограничени, ГРЕВИО во својот извештај предупредува дека праксата на детски и рани бракови, особено во ромските заедници, продолжува да постои со значително високи бројки. При тоа, во извештајот се изразува загриженост дека овие случаи често се третират како „обичај“ и не се доволно институционално санкционирани или превенирани. ГРЕВИО апелира до властите во Северна Македонија во својот извештај да ги усогласат законските мерки со барањата на Истанбулската конвенција, со цел да се криминализираат сите форми на присилен брак, вклучително и доведувањето лица во странство за таа цел, дури и кога бракот не е формално склучен.

3.2. ИНСТИТУЦИОНАЛНО ПОСТАПУВАЊЕ

Овој дел претставува анализа на институционалниот одговор на случаите на присилни бракови во Северна Македонија, врз основа на податоци од постојни истражувања¹, студии на случај² и одговори на прашалници³ собрани од релевантни претставници на државни институции и граѓанскиот сектор. Анализата е структурирана околу пет меѓусебно поврзани области: (1) пријавување и идентификација на жртвите, (2) истрага и меѓуинституционална соработка, (3) достапност и квалитет на услугите за заштита и поддршка, (4) трендови во гонењето и изрекувањето санкции, и (5) превенција и подигнување на јавната свесност. Со идентификување на системските слабости и потенцијалните насоки за промена, овој дел има за цел да придонесе кон поефикасен и усогласен институционален одговор на појавата на присилни бракови во Северна Македонија. Случаите прикажани во овој дел се случаи на присилен брак од Република Северна Македонија, а презентираниите содржини се извлечени од студии на случај обезбедени од организацијата Отворена порта, подготвени за потребите на оваа анализа.

¹ Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал (UNODC). 2022. *Анализа на случаи на трговија со луѓе и трговија со деца во Република Северна Македонија: Предизвици за ефективно гонење и санкционирање на сторителите*. Скопје: UNODC. Љупчо Маркудов, Маја Конеска, Софче Ефремова и Јелена Ристиќ. 2024. *Проактивни истраги, ефективно гонење и изрекување санкции за сузбивање на трговијата со луѓе/деца со посебен фокус на мигранти во ризик од трговија со луѓе*. Скопје: Совет на Европа и Европска Унија.

Елена Грозданова и Верица Стаменкова-Трајкова. 2024. *Истражување за превенција на трговија со деца заради трудова експлоатација, питачење и присилни малолетнички бракови во Северна Македонија*. Стразбур: Совет на Европа.

² Три студии на случај на присилен брак обезбедени од Отворена порта (2025) беа искористени за потребите на оваа анализа. Во овој дел се вклучени само студиите на случај кои се однесуваат на Северна Македонија. Вкупно беа достапни пет студии на случај, вклучувајќи еден од Албанија и еден од Србија.

³ Интервјуа со три социјални работници, еден полициски службеник, три претставници на граѓански организации и три наставници, спроведени од Отворена порта (2025).

3.2.1. Пријавување и идентификација

Присилните и детските бракови често остануваат непријавени поради нивната социјална прифатеност, страв од одмазда и/или други последици и недоволна информираност кај жртвите и заедниците.

Клучни предизвици:

- **Културолошка нормализација:** Во одредени заедници, раните и присилни бракови се сметаат за општествено прифатливи, што значително ги обесхрабрува жртвите и нивните семејства да побараат заштита или институционална помош.
- **Страв од семејни и општествени последици:** Жртвите, особено малолетните, често се воздржуваат од пријавување поради страв од отфрлање од страна на семејството или осуда од заедницата. Дополнително, проблемот е уште потежок кога сторителот е близок член на семејството кој жртвата треба да го пријави и кој може да биде казнет, бидејќи тоа може да има влијание и врз другите деца и членови на семејството.
- **Недоверба во институциите:** Постојано присутна е недовербата во полицијата и судството, при што жртвите веруваат дека нивните пријави нема да бидат сфатени сериозно или дека ќе бидат вратени во средини каде што повторно се изложени на ризик.
- **Непријавување и пасивен институционален пристап:** Голем број случаи остануваат непријавени, особено во ромските заедници, каде присилните детски бракови често се третираат како дел од културната традиција. Институциите се соочуваат со отежната соработка со семејствата, кои стравуваат од стигма или последици. Дополнително, проактивната идентификација на жртвите е слабо развиена, бидејќи службените лица кои први постапуваат најчесто немаат соодветна обука за препознавање на жртви што самите не се идентификуваат како тргувани лица.

Предизвици во идентификацијата од страна на институциите

- **Ограничени институционални капацитети:** Стручните лица кои првично постапуваат, вклучително и полициските службеници и социјалните работници, често немаат специјализирана обука за препознавање на присилните бракови како форма на трговија со луѓе или родово базирано насилство.
- **Неприменување на процедурите:** Иако постојат стандардни оперативни процедури (СОП), нивната неусогласена и неконзистентна примена резултира со пропуштени можности за идентификација на жртвите.
- **Вклученост на членови на семејството како сторители:** Во голем број случаи, родители или блиски роднини се директни посредници во склучувањето на присилни бракови, што ја усложнува идентификацијата и интервенцијата – како од правен, така и од општествен аспект.

Институционални наоди

- **Полиција:** Полициски службеници потврдуваат дека повеќето случаи остануваат непријавени, особено во маргинализирани заедници. Жртвите често не се идентификуваат себеси како такви поради културолошки норми, или се воздржуваат од пријавување поради можни последици и недостаток на гаранции за заштита (види погоре).
- **Социјални работници:** Многу случаи не се пријавуваат бидејќи жртвите и социјалните работници не го препознаваат присилниот брак како кривично дело. Економската зависност и притисокот од заедницата дополнително ги одвраќаат од пријавување. Во Случај 2, недостатокот на поддршка за реинтеграција по прекугранична трговија со луѓе укажува на тоа дека службите за социјална заштита често не обезбедуваат континуирана помош по завршување на престојот во привремено засолниште.

- **Граѓански организации:** Испитаниците нагласуваат дека ромските семејства често не ги доживуваат раните бракови како штетни, што значително го отежнува институционалното интервенирање. Случај 1 го засилува овој предизвик, при што повторените обиди за принудно мажење на девојче биле третирали како културна традиција, а не како експлоатација. Исто така, претставниците на граѓанските организации може да немаат доволно знаење и свесност за оваа појава и да не ги препознаваат жртвите.
- **Образовен сектор:** Образовниот кадар често не успева да ги препознае раните знаци на ризик, како што се ненадејно напуштање на училиштето, промени во однесувањето или присилни преселби. Наставниците не се обучени да препознаваат и соодветно да пријавуваат потенцијални случаи на присилен или детски брак, што дополнително го ограничува капацитетот на образовниот систем за рана интервенција.

Оваа студија на случај претставува конкретен пример за тоа како културолошката прифатеност и институционалната пасивност можат да се испреплетат и да не обезбедат заштита за жртвите и покрај јасните знаци на присила и експлоатација.

Студија на случај:

Културолошка нормализација и институционално неделување (Случај 1)

● **Краток опис на случајот:** Девојче од ромска заедница во рурална средина во Северна Македонија било изложено на три обиди за присилен брак, од кои последниот бил организиран со цел да се намира семеен долг. Иако постоеле очигледни индиции за присила и економска експлоатација, институциите не презеле соодветни мерки, а ранливоста на девојчето била во голема мера занемарена и оправдувана како културна практика. Таа станала мајка на 15 годишна возраст.

● **Институционален одговор:** Случајот бил пријавен од самата жртва, но не била преземена ниту една проактивна мерка од страна на надлежните институции. Не е иницирана истрага, ниту пак случајот бил квалификуван како трговија со луѓе или присилен брак. Девојчето било сместено во засолниште, но по три месеци вратена е во истата ризична средина, под постојан притисок и изложено на можност за понатамошна експлоатација.

Идентификувани пропусти:

● Неуспех да се препознае економската присила и договарањето заради долг како облик на трговија со луѓе.

Неприменување на стандардни оперативни процедури (СОП) и механизми за заштита на децата. Културолошките оправдувања преовладувале над должноста за заштита на жртвата.

● **Клучна поука:** Кога економската експлоатација се оправдува како традиција, институционалното молчење станува чин на соучесништво. Потребно е одлучно постапување во заштита на жртвите.

3.2.2. Истрага

Истрагата на присилните и детските бракови во Северна Македонија е отежнато поради проблеми со прибирање на докази, недостаток на проактивни механизми за идентификација и слаба координација меѓу институциите.

Предизвици во работата на органите за спроведување на законот:

- **Зависност од исказите на жртвите:** Истрагите во голема мера се потпираат на сведочењата на жртвите, но многу од нив се воздржуваат да сведочат против членови на своето семејство. Случај 2 го илустрира овој проблем – и покрај тоа што жртвата открила злоупотреба и трговија со луѓе, не е иницирана кривична постапка. Дополнително, предизвик претставува и недостатокот на други докази, како и фактот дека експлоатацијата можеби се случила надвор од територијата на Северна Македонија (што истовремено претставува предизвик и за судското постапување).
- **Недостаток на специјализирана обука:** Полициските службеници често немаат потребна обука за да направат разлика помеѓу присилен брак и културни практики, што доведува до погрешна квалификација на случаите.
- **Слаба меѓуинституционална координација:** Полицијата, социјалните работници и јавните обвинители често не споделуваат клучни информации, што го отежнува градењето на цврсти случаи. За справување со овој предизвик е формиран Оперативен тим, кој го сочинуваат претставници од Министерството за социјална политика, демографија и млади, Основното јавното обвинителство, Министерството за внатрешни работи и организацијата Отворена порта. И покрај оваа иницијатива, меѓуинституционалната координација сè уште бара дополнително јакнење за да се овозможи поефикасен и побрз одговор.
- **Неконзистентна примена на СОП:** Иако постојат стандардни оперативни процедури за заштита на жртвите и водење истраги, нивната примена е неусогласена и недоследна, што води до празнини во собирањето на докази.
- **Предизвици во дигиталните истраги:** Сè почестата употреба на социјалните мрежи и онлајн платформи за овозможување на појавата на присилен брак речиси и не се следи поради ограничени технички капацитети.

Предизвици во судската практика

- **Бавност на судските постапки:** Случаите на присилен брак се водат со бројни одложувања, што доведува до секундарна виктимизација и ја обесхрабрува жртвата да соработува со надлежните органи.
- **Ограничена примена на посебни истражни мерки (ПИМ):** Органите за спроведување на законот ретко користат прикриено следење, контрола на комуникации или финансиски истраги за документирање на мрежи поврзани со присилни бракови.
- **Непрепознавање на присилниот брак како трговија со луѓе:** Многу случаи се гонат под полесни кривични дела (на пр. семејно насилство или присила), што резултира со поблаги казни за сторителите.
- **Погрешна квалификација како семејни спорови:** За разлика од други облици на трговија со луѓе, присилните бракови често се третираат како приватни семејни конфликти, што доведува до поблаги правни последици или до целосно отфрлање на предметот. Институциите немаат усогласен протокол за интервенција, што дополнително го одложува дејствувањето на органите на прогонот. Освен тоа, прекумерната зависност од исказите на жртвите - без користење на специјализирани истражни мерки како што се следење на финансиски трансакции, прикриено надгледување или прибирање дигитални докази - ја

ослабува правната основа на случаите, што резултира со ниска стапка на осудителни пресуди. Случај 2 дополнително ја илустрира оваа состојба, покажувајќи како отсуството на правно препознавање на присилниот брак како кривично дело поврзано со трговија со луѓе може да доведе до целосна неказнивост на сторителите.

Институционални наоди

- **Полиција:** Полициски службеници укажуваат дека случаите на присилен брак често се гонење како полесни кривични дела, како што е семејното насилство, наместо како трговија со луѓе.
- **Социјални работници:** Потврдуваат дека жртвите не се соодветно подготвени за судски рочишта, што резултира со повлекување на сведочењата.
- **Граѓански организации:** Изразуваат загриженост дека судовите ретко ја препознаваат комплексноста на случаите на присилен брак, што доведува до изрекување благи казни за сторителите.
- **Образовен сектор:** Нема директна вклученост во судски постапки, но потенцира дека во наставните програми недостига едукација за правните последици поврзани со присилен брак.

Овој случај претставува јасен пример за тоа како негонењето, слабата меѓуинституционална координација и краткорочните мерки за заштита можат да доведат до системски неуспех.

Случај во фокус:

Пропуштени институционални можности (Случај 2)

Преглед на случајот: Девојче Ромка на 14-годишна возраст од рурална средина во близина на Скопје беше подложено на два присилни брака, двата организирани од нејзината мајка и очув. Во двата случаи, таа била физички и емоционално злоупотребувана, економски експлоатирана и изолирана. Била горена со цигари, заклучувана во соби, лишена од храна и вода и спречена да стапи во контакт со своето семејство. Двата брака се склучиле во странство. Нејзината улога била сведена на неплатена домашна работничка.

Институционален одговор: Случајот бил откриен кога девојчето побегнало од домот. Кога институциите се обиделе да ја вратат кај мајката, таа се доверила на полицијата само за да избегне враќање во истата средина, знаејќи дека повторно ќе биде принудена на брак. По откривањето на двата присилни брака, таа била упатена во Отворена Porta и сместена во засолниште. Бил назначен привремен старател, а преку граѓанска организација и биле обезбедени психосоцијална поддршка, повторно вклучување во образовниот процес, обука за животни вештини и здравствена заштита. Сепак, не биле покрената кривична постапка против сторителите. По престојот во засолништето, девојчето било вратено во истата насилна средина, што предизвикува сериозни сомнежи за повторна виктимизација.

Идентификувани пропуси:

Не е поднесено обвинение за трговија со деца или присилен брак, и покрај јасните индикатори. Не е понуден долгорочен план за домување или мониторинг по напуштањето на засолништето. Недостаток на пристап до јавни услуги за ментално здравје – психотерапијата во најголем дел била целосно финансиски поддржана од граѓански организации.

Клучна поука: Овој случај ја илустрира клучната важност на меѓуинституционалната координација, ефективното применување на постоечките законски одредби за препознавање и процесирање на присилниот брак како форма на трговија со луѓе, и долгорочното планирање на реинтеграцијата. Без координирана институционална акција, дури и добро осмислената поддршка од граѓанските организации не може да обезбеди одржлива заштита на жртвите.

3.2.3. Заштита и поддршка на жртвите

Жртвите на присилни бракови често се соочуваат со потешкотии при пристапот до специјализирани услуги, вклучително и правна помош, психолошка поддршка и итно сместување.

Клучни недостатоци во заштитата на жртвите

- **Недостаток од безбедно сместување:** Можностите за згрижување на жртвите на присилни бракови, особено на малолетни лица, се ограничени, што влијае врз ефективноста на мерките за заштита и реинтеграција. Недостигот од специјализирани психосоцијални центри за децата жртви на трговија со луѓе – особено за девојчињата принудени на брак, дополнително го ограничува пристапот до сеопфатна поддршка, вклучувајќи сместување, психолошко советување и програми за реинтеграција. Во моментот, единствен таков центар во земјата е Центарот за заштита на жртвите на трговија со луѓе (ЦЖТЛ), со кој раководи организацијата Отворена порта / Ла Страда. Институционалната поддршка често останува неискористена, бидејќи жртвите се двоумат да побараат помош поради недоверба во институциите или поради страв од можни последици од страна на семејството. Зајакнувањето на пристапите засновани врз заедницата и медијациските механизми може да придонесе за подобрување на пристапот до заштитни услуги.
- **Непостојан пристап до правна помош:** Многу жртви, особено малолетници, немаат навремен пристап до бесплатна правна застапеност, што го отежнува процесот на покренување постапки или поднесување барања за поништување на бракот.
- **Ограничена психосоцијална поддршка:** Жртвите имаат потреба од долгорочна психолошка помош, но достапните услуги се привремени и недоволно финансирани.

Идентификувани системски недостатоци

- **Недостаток од институционална координација:** Ограничена комуникација и недоволно споделување на информации помеѓу клучните институции, како што се полицијата и центрите за социјална работа. Ова резултира со фрагментирана поддршка за жртвите и го зголемува ризикот од повторна виктимизација.
- **Необученост:** Полициските службеници, социјалните работници, образовен кадар и здравствените работници често немаат специјализирана обука, што ја отежнува раната идентификација и соодветната реакција во случаи на присилен брак.
- **Отсуство на структуриран механизам за упатување:** Постоечките постапки за упатување на жртвите до услуги за заштита или не се јасно дефинирани, или не се доследно применувани, што предизвикува доцнење или оневозможување на пристап до засолништа, правна помош и финансиска поддршка.

Институционални наоди

- **Полиција:** Полициските службеници споделија дека немаат специјализирана обука за заштита на жртвите, што ја ограничува нивната способност да понудат поддршка надвор од правната интервенција.
- **Социјални работници:** Истакнаа дека психолошката поддршка е од суштинско значење, но ретко се третира како приоритет, што остава жртвите без соодветни механизми за справување со траумата.
- **Граѓански организации:** Укажаа дека постоечките услуги за заштита не се културолошки прилагодени за девојчиња од ромска заедница, што предизвикува воздржаност кај нив да побараат помош.

- **Образовен сектор:** Наставниците нагласија дека училиштата немаат обучени стручни лица (советници) кои можат да им помогнат на учениците кои можеби се жртви на присilen брак или друг вид на насилство.

Овој случај покажува дека, дури и кога институционалната заштита и кривичното гонење се навремени и ефективни, недостатоците во планирањето на долгорочната реинтеграција и државната поддршка можат сериозно да ја поткопаат одржливата рехабилитација и превенција од повторна виктимизација на жртвите на прекуграничен присilen брак.

Преглед на случај:

Прекуграничен присilen брак и празнини во реинтеграцијата (Случај 3)

Опис на случајот: 13-годишна девојка од ромска заедница била пресретната на аеродромот во Скопје, пред да биде одведена во странство под изговор на брак. Претходно била подложена на психолошка манипулација од страна на нејзиниот татко кој ја убедува да го прифати предложениот брак и "grooming" од страна на идниот „сопруг“. Благодарение на навремена интервенција на полицијата, случајот бил откриен и квалификуван како трговија со дете.

Институционален одговор: Полицијата и обвинителството постапиле брзо, двајцата родители беа осудени на затворски казни. Девојчето било сместено во засолниште, каде што и натаму добива сеопфатна поддршка. Сепак, во институционалното постапување и понатамошна поддршка остануваат клучни празнини: недостаток од долгорочни решенија за сместување, неможност за обезбедување на лична документација и минимална вклученост на институциите во планирањето и спроведувањето на реинтеграцијата.

Идентификувани празнини:

Немање системски план за реинтеграција и сместување по напуштањето на засолништето. Јавните служби не обезбедиле пристап до образование или ментална здравствена заштита, што била обезбедена од ГО. Доцнењето со изводот од матичната книга на родени создаде сериозни пречки во пристапот до услуги.

Клучна поука: Навремената превенција и кривичната постапка се од клучно значење, но во отсуство на државно поддржани системи за реинтеграција, долгорочното закрепнување на жртвите останува во рацете на ГО. Ова претставува ризик за одржливоста на поддршката и зајакнување на самостојноста на жртвите.

3.2.4. Гонење и казнена политика

Овој дел ги анализира предизвиците поврзани со гонењето и казнената политика во случаи на присилни и детски бракови, со акцент на институционалните пречки и недоследната примена на законите во пракса.⁴

⁴ Во овој дел од анализата користевме дел од наодите од анализите на судската практика од 2022 и 2023 и 2024 година за кривичните дела трговија со луѓе и трговија со дете, како и сродни кривични дела, Отворена порта, 2025 година (достапни на нивната веб страна <https://lastrada.org.mk/priracnici/>)

Институционални пречки за ефективно гонење

- **Ниска стапка на осудителни пресуди:** Обвинителите се соочуваат со потешкотии при докажување на елементите на присила, измама или експлоатација, што често резултира со ослободителни пресуди или со изрекување поблаги казни за сторителите. Сепак, Случај 3 претставува исклучок, обата родители на жртвата се осудени на затворска казна за организирање на прекуграничен присилен брак, што претставува редок пример на успешно гонење во Северна Македонија.
- **Минимална примена на процесни заштитни мерки за жртвите:** Судовите ретко користат видео-снимени искази, затворени рочишта или останати мерки за заштита, што ги заплашува жртвите.
- **Недоследно казнување на сторителите и неусогласеност на казнаната политика со тежината на делото:** Казните во случаи на присилен брак значително варираат - од затворски казни до условни осуди, што укажува на отсуство на усогласена судска пракса. Постои и пракса на неизрекување на казна на или над законскиот минимум.

Правна квалификација и процесна заштита

- **Несоодветно правно квалификување:** Присилниот брак ретко се квалификува како облик на трговија со луѓе. Наместо тоа, случаите често се квалификуваат под поблаги кривични дела, како семејно насилство или присила, што резултира со пониски казни за сторителите. Ова се однеува и на второстепените судови, кои исто така ги преквалификуваат случаите на трговија во полесни кривични дела.
- **Доказна постапка:** Недоволно се користат дигитални докази, финансиски истраги или тајни истражни мерки кои би можеле да ја поддржат изјавата на жртвата и да придонесат кон градење на посилни случаи.
- **Времетраење на судските постапки:** Судските процеси често траат долго, а не постои пракса на забрзување на постапувањето во чувствителни случаи што вклучуваат малолетни или особено ранливи жртви.
- **Обесхрабрување на жртвите за учество во постапката:** Одложувањата и недостатокот од соодветни процесни гаранции водат до повторна трауматизација и ја намалуваат мотивацијата на жртвите да продолжат со барање правда, со што се продлабочува системската неказнивост. Дополнително, начинот на назначување на полномошници на жртвите е нејасен. Потребно е воспоставување јасни законски механизми за навремено назначување на полномошници со искуство и обука за застапување на жртви на трговија со луѓе, при што финансирањето треба да биде обезбедено од јавни средства во случаи кога жртвите немаат финансиска можност да ги покријат трошоците.

Институционални наоди

- **Полиција:** Полициските службеници посочија дека случаите на присилен брак често се квалификуваат како поблаги кривични дела, како семејно насилство, наместо како трговија со луѓе.
- **Социјални работници:** Потврдија дека жртвите не се соодветно подготвени за судските рочишта, што често резултира со повлекување на нивните искази.
- **Граѓански организации:** Изразија загриженост дека судовите ретко ја препознаваат комплексноста на случаите на присилен брак, што доведува до изрекување благи казни за сторителите и недоследно одлучување на судовите по однос на барањата за обезштетување на жртвите во кривичната постапка, и нивно упатување во граѓански постапки. Со ова се попречува остварување на правата на жртвите и нејзино успешно реинтегрирање.
- **Образовен сектор:** Иако директно не учествува во кривичните постапки, го истакна отсуството на едукација за правните последици на присилен брак во образовните програми.

3.2.5. Превенција и подигнување на свесноста

И покрај сè поголемото препознавање на присилните и детските бракови како форми на родово базирано насилство и трговија со луѓе, мерките за превенција сè уште се недоволни и недоследно спроведени.

Тековни празнини во превенцијата

- **Недоволна вклученост на заедницата:** Активностите за подигнување на свесноста често не допираат до заедниците со зголемен ризик, како што се ромските населби и руралните средини, каде што присилните бракови се почеста појава. Силен отпор од страна на заедниците претставува значителна пречка за превенцијата, бидејќи во одредени средини државната интервенција се перцепира како мешање во семејниот живот, што го отежнува спроведувањето на заштитни мерки. Региони со висок ризик се идентификувани како области каде што почесто се случуваат трговија со деца и присилни бракови, што укажува на потребата од локализиран стратегии за превенција. Дополнително, отсуството на образовни програми за детски брак и трговија со деца во училиштата го ограничува раното информирање, што ја нагласува потребата од интегрирање на овие теми во наставните програми, со цел да се вклучат и децата и нивните семејства во превентивните напори.
- **Отсуство на образовни содржини:** Училиштата систематски не интегрираат информации за присилен брак, родово еднаквост и правата на децата во наставните програми.
- **Слаба соработка со верски и традиционални лидери:** Локалните и верските авторитети најчесто не се вклучени во напорите за спречување на штетните практики поврзани со бракот.

Институционални наоди

- **Полиција:** Полициските службеници апелираа за поголем број теренски програми за информирање на родителите за ризиците од присилните бракови.
- **Социјални работници:** Го потенцираа значењето на кампањи за подигнување на свесноста кои се културолошки сензитивни и насочени кон надминување на длабоко вкоренети традиции.
- **Граѓански организации (ГО):** Предложија вклучување на поранешни жртви како активисти кои би ја едуцирале заедницата и би послужиле како мост за промена на ставовите, како и вклучување на децата и младите во креирање на превентивните програми наменети за нив.
- **Образовен сектор:** Укажа на неопходноста од интегрирање на темата за присилен брак во наставните програми.

3.2.6. Меѓународни перспективи и споредбени предизвици (анализа на UNODC)

Многу од институционалните предизвици идентификувани во Северна Македонија, како што се недоволно пријавување, ограничена поддршка за жртвите, слаба меѓусекторска координација и недоследно гонење, се присутни и во меѓународен контекст. Овој дел се повикува на наодите од истражувањето на Канцеларијата на Обединетите нации за дрога и криминал (UNODC) со цел да се прикажат клучните глобални трендови и структурни слабости во одговорот на присилните и детските бракови. Преку споредување на обрасци во различни земји, се обезбедува поширока рамка што ги зајакнува увиди од националната анализа и посочува лекции што можат да послужат за идно институционално зајакнување.

Деловите што следат ги сумираат главните институционални предизвици идентификувани во студијата на UNODC. Иако не претставуваат споредбена анализа во строгата смисла, тие даваат преглед на пречки во спречувањето, заштитата, истрагата и гонењето на присилни и детски бракови во повеќе земји. Овие сознанија помагаат да се контекстуализираат националните наоди и да се нагласат структурните сличности што постојат низ различни системи.

Пречки во пријавување и идентификација

Присилните и детските бракови и понатаму се значително недоволно пријавени поради културни норми, семеен притисок и страв на жртвите од последици. Главните предизвици вклучуваат:

- **Општествена перцепција и стигма:** Во некои општества, присилниот брак се смета за приватна семејна работа наместо за кривично дело, што ги спречува жртвите и нивните семејства да побараат правна заштита.
- **Страв од одмазда:** Жртвите се плашат од социјално исклучување, насилство или негативни последици за нивните семејства доколку го пријават случајот.
- **Зависност од сопругникот:** Многу жртви, особено мигрантки, зависат од сопругникот за статус на престој, финансиска поддршка и заштита.
- **Ограничена доверба во институциите:** Жртвите често бараат помош од граѓански организации наместо од полицијата, поради страв од кривично гонење на нивните семејства или од депортација.
- **Недостаток на информираност:** Многу жртви не се свесни за своите законски права или не го препознаваат присилниот брак како форма на експлоатација.

Предизвици во истрагата

- **Скриена природа на делото:** Присилните бракови најчесто се случуваат во домовите, што го отежнува откривањето од страна на органите на прогонот.
- **Тежина на доказите:** Во многу случаи, жртвите или нивните семејства ги повлекуваат пријавите поради општествен притисок, што доведува до отфрлање на предметите.
- **Недостаток на обука:** Полицијата и обвинителите имаат потешкотии да го идентификуваат и докажат присилниот брак како форма на трговија со луѓе.
- **Преголема зависност од исказот на жртвата:** Истражните постапки често зависат од соработката на жртвата, што е тешко во случаи на траума или присила.
- **Непрепознавање на експлоатацијата:** Многу случаи се водат под поблагит кривични дела (на пример, семејно насилство или присилба), наместо како трговија со луѓе.

Судски предизвици и гонење

- **Мал број осудителни пресуди:** И покрај постојните законски одредби, ретко се покренуваат и завршуваат постапки за присилен брак како трговија со луѓе.
- **Долги судски постапки:** Судањата често предизвикуваат повторна трауматизација на жртвите, кои се соочуваат со своите сторители во судница.
- **Повлекување на искази:** Многу жртви, особено од малцински заедници, се подложени на притисок да ги променат исказите или да ги повлечат пријавите.
- **Недоволна стручност на судиите:** Дел од судиите немаат специјализирана обука за присилни бракови, културни сензитивности и комплексноста на трговијата со луѓе.

Советување и поддршка на жртвите

- **Улогата на граѓанските организации:** Жртвите почесто бараат помош од граѓанските организации отколку од институциите.
- **Недостаток од услуги за жртвите:** Во многу земји недостасуваат специјализирани засолништа, правна помош и психолошка поддршка за жртви на присилен брак.
- **Финансиски и правни бариери:** Жртвите често немаат пристап до финансиска помош, алтернативно сместување или независна правна застапеност.
- **Потреба од специјализирани услуги:** Поддршката мора да биде културолошки сензитивна, достапна на повеќе јазици и понудена без страв од депортација, особено за мигрантите.

Правна помош и застапување

- **Пристап до бесплатна правна помош:** Многу жртви се соочуваат со тешкотии при добивање правна помош и поддршка, особено во случаи поврзани со развод, старателство над деца и миграциски статус.
- **Поништување на бракот наспроти развод:** Од културни причини, некои жртви претпочитаат поништување на бракот наместо развод, но поништувањата ретко се одобрува во многу правни системи.
- **Миграциски предизвици:** Мигрантите-жртви ризикуваат да го загубат правото на престој доколку го напуштат присилниот брак, што ги обесхрабрува да побараат правна заштита.

Репатријација и меѓународна соработка

- **Комплицирани враќања:** Некои жртви сакаат да се вратат во својата матична земја, додека други стравуваат од одмазда или стигматизација по враќањето.
- **Улогата на амбасадите и граѓанските организации:** Дипломатските претставништва и ГО често играат клучна улога во безбедна репатријација, но многу земји немаат структуриран механизам за меѓународна соработка.

Превенција и подигнување на свесноста

- **Едукација во училиштата:** Превентивните стратегии вклучуваат подучување на младите за здрави односи, почитување на правото на согласност и човекови права.
- **Ангажман на заедницата:** Традиционалните и верските лидери имаат клучна улога во оспорување на штетните практики, како што се „киднапирање на невеста“ и детски брак.
- **Информирање на родителите:** Многу родители, поради сиромаштија или културни уверувања, несвесно придонесуваат кон присилни бракови. Нивната едукација за ризиците и долгорочните последици е клучна.
- **Социјални и економски интервенции:** Справувањето со сиромаштија, образовни нееднаквости и економска зависност може да ги намали случаите на присилен брак преку обезбедување алтернативни можности за девојчињата.

4. ПОВИК ЗА ДЕЈСТВУВАЊЕ: ШТО ТРЕБА ДА СЕ ПРОМЕНИ

Северна Македонија не може суштински да ги спречи и санкционира присилните и детските бракови без итни, длабоки и системски реформи. И покрај растечката јавна свесност и преземените меѓународни обврски, овие практики и понатаму опстојуваат - овозможени од правни празнини, недоволна институционална примена и слаби механизми за заштита на жртвите. Следниве приоритетни насоки нудат јасна рамка за усогласување на националниот одговор со меѓународните стандарди за човекови права и пристапите засновани на потребите на жртвите.

Овие препораки се резултат на сеопфатна анализа на податоци од постојни извештаи, интервјуа со засегнати страни и продлабочена обработка на студии на случај обезбедени од Отворена Porta за потребите на оваа анализа. Со нив се означуваат клучните области за институционална интервенција и даваат основа за понатамошен дијалог, партнерства и конкретни мерки.

КЛУЧНИ ПРЕДИЗВИЦИ И СТРАТЕШКИ ПРИОРИТЕТИ

За да се обезбеди соодветен одговор на присилниот и детскиот брак, неопходно е да се препознаат длабоко вкоренетите структурни бариери и карактеристичните модели што се повторуваат во различни извештаи и истражувања. Подолу се прикажани клучните предизвици, тематски организирани – од идентификација на жртвите, преку истражни и судски постапки, до мерки за заштита, реинтеграција и превенција. Овој дел завршува со збир на препораки чија цел е да придонесат кон институционална реформа и стратешко планирање.

Идентификација и пријавување:

- ➔ Жртвите се соочуваат со страв од одмазда, стигма и социјално исклучување;
- ➔ Во некои заедници, особено ромските, присилниот и раниот брак се перцепираат како „нормална појава“;
- ➔ Недостасуваат проактивни механизми и стандардизирани процедури за идентификација на случаи;
- ➔ Жртвите без лични документи имаат ограничен пристап до јавни услуги.
- ➔ Дополнително, релевантните институции, особено наставниците, полицијата и медицинскиот персонал, често недоволно ги препознаваат индикаторите за трговија со луѓе, што го отежнува навремено откривање и интервенција (како што беше случајот со 15-годишното девојче при пораѓајот, опишан во случај 1).

Истраги и спроведување на законот:

- ➔ Случаите честопати се третираат како приватни семејни прашања и се отфрлаат без спроведување целосна истрага;
- ➔ Надлежните органи најчесто се потпираат исклучиво на исказот на жртвата, што ја отежнува кривичната постапка;
- ➔ Постојат сериозни ограничувања во капацитетите за откривање и истрага на онлајн регрутација и дигитална присила;
- ➔ Недостига ефикасна координација помеѓу полицијата, јавните обвинители и центрите за социјална работа.

Правна рамка и пристап до правда:

- ➔ Присилниот брак не е посебно дефиниран и санкциониран како кривично дело, што го отежнува неговото јасно препознавање и гонење;
- ➔ Законската можност за склучување брак со 16 години и натаму овозможува формално легализирање на ситуации на потенцијална присила;
- ➔ Процедурите за поништување на присилен брак не треба да се долготрајни, комплицирани и да не го земаат предвид искуството и положбата на жртвата;
- ➔ Судните генерално немаат стручна подготовка за постапување во случаи поврзани со трговија со луѓе или родово базирано насилство;
- ➔ Изрекуваните казни често не одразуваат сериозност на делото - постојат значителни отстапувања и преовладуваат благи санкции;
- ➔ Во пракса, дури и случаи со јасни елементи на присила и економска експлоатација ретко се третираат како трговија со луѓе (на пр. случаи 1 и 2);
- ➔ Законите не предвидуваат санкции за раните фази на злоупотреба – како што се манипулативните постапки на подготовка за експлоатација (grooming), кои често се случуваат во семејни или заеднички аранжмани.

Заштита и реинтеграција:

- ➔ Невладините организации имаат клучна улога во процесите на стабилизација и реинтеграција на жртвите;
- ➔ Исто така е важно да постои добар систем за упатување и да се обезбеди дека граѓанските организации со различни мандати ги препознаваат и упатуваат случаите едни на други.
- ➔ И покрај нивниот значаен општествен придонес, државната поддршка за овие услуги останува ограничена и недоволна;
- ➔ Недостигаат културолошки соодветни услуги, сервиси и програми за реинтеграција, особено за жртви од маргинализирани заедници;
- ➔ Правната и психолошката поддршка во најголем дел се обезбедува од страна на граѓанскиот сектор, а не преку јавниот систем;
- ➔ Институционалното следење и поддршка по престојот во засолништа е слабо воспоставено или целосно изостанува;
- ➔ Јавните институции не нудат долгорочни и одржливи решенија за реинтеграција – целосниот терет го преземаат невладините организации (како што е евидентно во сите три случаи од напата земја);
- ➔ Жртвите кои не можат да се вратат во своето семејство немаат пристап до преодно домување, сместување во природот на транзиција со обезбедена заштита.

Превенција и образование:

- ➔ Недостасуваат таргетирани превентивни програми во заедници со висок ризик од присилен и детски брак;
- ➔ Наставните програми во формалното образование не опфаќаат содржини за присилен брак, детски права и трговија со луѓе;
- ➔ Жртвите често го прекинуваат школувањето и остануваат трајно исклучени од образовниот систем;
- ➔ Дел од девојчињата немаат пристап до формално образование поради недостиг на лични документи – што често е последица на институционално занемарување или принуден брак (како што е видливо во случај 3).

СТРАТЕШКИ ПРЕПОРАКИ ЗА ПРОМЕНИ

Врз основа на претходно утврдените предизвици, овој збир на препораки ги истакнува клучните области во кои се најнеопходни насочени реформи и стратешки определби. Иако не претендира да ги опфати сите можни мерки, оваа анализа нуди конкретни насоки за практично унапредување, во согласност со меѓународните стандарди и врз основа на реалните искуства на жртвите на присилен и детски брак во Северна Македонија.

Правна и институционална реформа

- ➔ Воведување на присилниот брак како самостојно кривично дело во Кривичниот законик;
- ➔ Укинување на можноста за склучување брак пред наполни 18 години;
- ➔ Поедноставување и забрзување на постапките за поништување на присилен брак, прилагодени на потребите и чувствителноста на жртвите;
- ➔ Интегрирање на мерките за превенција на присилниот брак во идната национална стратегија за борба против трговијата со луѓе;
- ➔ Развивање на упатства за изрекување санкции со цел да се обезбеди доследна и пропорционална казнена политика;
- ➔ Препознавање на присилниот детски брак како форма на трговија со деца и обезбедување доследно кривично гонење во такви случаи;
- ➔ Идентификување и надминување на законските празнини што се однесуваат на рани знаци на експлоатација – вклучително и онлајн манипулација и семејни договори со финансиски компоненти во кои се вклучени малолетни лица.

Подобрување на пријавувањето и идентификацијата

- ➔ Обука на професионалци што први постапуваат за препознавање и пријавување на присилен брак;
- ➔ Воспоставување анонимни, безбедни и доверливи механизми за пријавување;
- ➔ Развивање образовни програми во училиштата за информирање за присилен брак, трговија со луѓе и права на децата.

Зајакнување на истражните капацитети

- ➔ Вложување во дигитална форензика, следење финансиски трансакции и тајни истражни мерки;
- ➔ Формирање специјализирани тимови за истражување на трговија со луѓе и присилен брак;
- ➔ Воведување задолжителни протоколи за меѓуинституционална координација и заедничка оценка при постапување по овие случаи.

Јакнење на поддршката за жртвите

- ➔ Обезбедување одржливо државно финансирање за граѓански организации кои нудат директна поддршка на жртвите;
- ➔ Проширување на капацитетите за културолошки соодветни засолништа и услуги базирани на пристап заснован на траума;
- ➔ Гарантирање итен и бесплатен пристап до правна помош и услуги за обезбедување лични документи;

- ➔ Институционализација на долгорочно планирање и следење на процесите за реинтеграција;
- ➔ Развивање преодни форми на домување и центри за реинтеграција за жртвите кои не можат да се вратат во своите семејства;
- ➔ Обезбедување бесплатни психолошки и психотерапевтски услуги преку јавниот здравствен систем, со гарантирање на заштита и пристап до поддршка независно од текот на правните постапки.
- ➔ Воведување на безбедни стратегии и начини за пријавување, вклучително и можност за пријавување преку трето лице, за да се олесни процесот и да се заштитат жртвите од дополнителна изложеност.

Ефикасни превентивни мерки

- ➔ Спроведување таргетирани превентивни кампањи во заедници со висок ризик;
- ➔ Вклучување на традиционални и верски лидери во напори за менување штетни родови норми;
- ➔ Поддршка за образовна реинтеграција и професионално оспособување на девојчиња кои стапиле во детски брак;
- ➔ Партнерство со граѓански организации за проширување на теренското дејствување во ромски и рурални средини;
- ➔ Засилување на напорите за обезбедување пристап до образование како форма на заштита, со фокус на девојчиња од маргинализирани заедници;
- ➔ Воспоставување систем за следење на напуштање на училиштето како индикатор за ризик од детски брак и трговија со луѓе.

Овие препораки претставуваат клучна основа за идни политики и конкретни интервенции во борбата против присилните и детските бракови во Северна Македонија. Тие се насочени кон зајакнување на соработката меѓу институциите, граѓанскиот сектор и меѓународните партнери, и имаат за цел да овозможат ефективно обликување и спроведување на идни стратегии и реформи.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Народен правобранител - Национален известувач за трговија со луѓе и илегална миграција на Република Северна Македонија. 2021. Извештај за предизвиците и ефективностa на институциите во превенција, идентификација и заштита на жртвите на трговија со луѓе во 2021 година. Декември 2021.
2. Народен правобранител - Национален известувач за трговија со луѓе и илегална миграција на Република Северна Македонија. 2020. Извештај за предизвиците во процесот на идентификација на жртви на трговија со луѓе. Декември 2020.
3. Влада на Република Северна Македонија. 2017. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2017 година.
4. Влада на Република Северна Македонија. 2018. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2018 година.
5. Влада на Република Северна Македонија. 2019. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2019 година.
6. Влада на Република Северна Македонија. 2020. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2020 година.
7. Влада на Република Северна Македонија. 2021. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2021 година.
8. Влада на Република Северна Македонија. 2022. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2022 година.
9. Влада на Република Северна Македонија. 2023. Годишен извештај на Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за 2023 година.
10. Стејт департмент на САД. 2017. Извештај за трговија со луѓе 2017. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
11. Стејт департмент на САД. 2018. Извештај за трговија со луѓе 2018. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
12. Стејт департмент на САД. 2019. Извештај за трговија со луѓе 2019. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
13. Стејт департмент на САД. 2020. Извештај за трговија со луѓе 2020. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
14. Стејт департмент на САД. 2021. Извештај за трговија со луѓе 2021. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
15. Стејт департмент на САД. 2022. Извештај за трговија со луѓе 2022. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
16. Стејт департмент на САД. 2023. Извештај за трговија со луѓе 2023. Вашингтон: Стејт департмент на САД.
17. Совет на Европа. 2014. Извештај за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во „Поранешната Југословенска Република Македонија“ – Прва евалуациска рунда. Стразбур: Група експерти за борба против трговија со луѓе (GRETA).
18. Совет на Европа. 2016. Препорака CP(2016)15 за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: Комитет на страните.
19. Совет на Европа. 2014. Прв генерален извештај за активностите на GRETA (GRETA 2014(12)), со коментари за спроведувањето на Конвенцијата во „Поранешната Југословенска Република Македонија“. Стразбур: GRETA.

20. Совет на Европа. 2017. Втора евалуациска рунда: Извештај за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: GRETA.
21. Совет на Европа. 2018. Препорака CP(2018)8 за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: Комитет на страните.
22. Совет на Европа. 2019. Препорака CP(2019)10 за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: Комитет на страните.
23. Совет на Европа. 2023. Трета евалуациска рунда: Извештај за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: GRETA.
24. Совет на Европа. 2023. Препорака CP(2023)04 за спроведувањето на Конвенцијата на Советот на Европа за борба против трговија со луѓе во Северна Македонија. Стразбур: Комитет на страните.
25. Комитет за елиминација на дискриминација врз жените (CEDAW). 2018. Заклучни забелешки на Комитетот врз шесттиот периодичен извештај на поранешна Југословенска Република Македонија (CEDAW/C/MKD/6). Њујорк: Обединети нации.
26. Совет на Европа. 2023. Почетен извештај за евалуација на законските и другите мерки за спроведување на Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жени и семејно насилство (Истанбулска конвенција) во Северна Македонија. Стразбур: GREVIO. Усвоен на 26 мај 2023, објавен на 7 септември 2023. (Документ: GREVIO/Inf(2023)5)
27. Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал (UNODC). 2022. Анализа на случаи на трговија со луѓе и трговија со деца во Република Северна Македонија: Предизвици во ефикасното гонење и санкционирање на сторителите. Скопје: UNODC.
28. Маркудов, Љупчо, Маја Конеска, Софче Ефремова и Јелена Ристик. 2024. Проактивни истраги, ефикасно гонење и санкционирање со цел сузбивање на трговијата со луѓе/деца со посебен фокус на мигранти под ризик. Скопје: Совет на Европа и Европска Унија.
29. Грозданова, Елена и Верица Стаменкова-Трајкова. 2024. Истражување за превенција на трговијата со деца за трудова експлоатација, питачење и присилни малолетнички бракови во Северна Македонија. Стразбур: Совет на Европа.
30. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2023. Профил на детската популација во Република Северна Македонија: Резултати од анализа на податоци за деца од Пописот на население, домаќинства и станови 2021 и административни извори. Скопје: ДЗС.
31. Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. 2019. Мултииндикаторско кластерско истражување – Северна Македонија 2018–2019: Детски брак. Скопје: ДЗС.
32. Република Северна Македонија. Кривичен законик. „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 248/2018, 36/2023 и 188/2023.
33. Република Северна Македонија. Закон за семејството. „Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 104/2015, 150/2015, 53/2021 и 199/2023.

34. Република Северна Македонија. Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и домашно насилство. „Службен весник на на Република Македонија“ бр. 24/2021 и 39/2025.
35. Баго, Софија. 2024. Правна поврзаност меѓу присилниот брак и трговијата со луѓе во законодавствата на европските земји. Необјавен труд, La Strada International.
36. Положба и права на жртвите во кривичната постапка, Анализа на судската практика од 2022 и 2023 година за кривичните дела трговија со луѓе, криумчарење на мигранти, организирање на група и поттикнување на извршување на кривичните дела трговија со луѓе, трговија со малолетно лице и криумчарење на мигранти и и трговија со дете, Северна Македонија, Отворена порта/Ластрада, 2025 година.
37. Положба и права на жртвите во кривичната постапка, Анализа на судската практика од 2024 година за кривичните дела трговија со луѓе и трговија со дете, Северна Македонија, Отворена порта/Ластрада, 2025 година.

ОТВОРЕНА ПОРТА ЛА СТРАДА

Република Северна Македонија

АНАЛИЗА ЗА ПРИСИЛНИТЕ БРАКОВИ 2025

Повтори по мене:

**ЈАС НЕ СЕ СОГЛАСУВАМ
НА ПРИСИЛЕН БРАК**

ОТВОРЕНА ПОРТА
AGAINST VIOLENCE AND TRAFFICKING

OPEN GATE LA STRADA

Republic of North Macedonia

ANALYSIS ON FORCED MARRIAGES 2025

Repeat after me:

I DO **NOT CONSENT
TO FORCED MARRIAGE**

#thisisnotfreedom

OTBORENA PORTA
AGAINST VIOLENCE AND TRAFFICKING